

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ
САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 911.3 (575.3)

ТКБ: 65.04 (2 тоҷик)

И – 13

ИБОДОВ ШУҲРАТ МАҲМАДИЕВИЧ

**ХУСУСИЯТҲОИ ИҚТИСОДӢ – ГЕОГРАФИИ РУШД ВА
ҶОБАҶОГУЗОРИИ ҚУВВАҲОИ ИСТЕҲСОЛКУНАНДА
ДАР НОҲИЯИ ИҚТИСОДИИ ҲИСОР**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD),
доктор аз рӯи ихтисоси 6D060901 – Географияи иқтисодӣ,
иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи географияи иқтисодӣ-иҷтимоии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Қаландаров Ахрор Аҳмадович** – номзади илмҳои география, дотсент, дотсенти кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ.

Муқарризони расмӣ: **Раҳимов Абдуфаттоҳ Ибрагимович** – доктори илмҳои география, профессор, муовини ректор оид ба таълими Донишгоҳи давлатии Хучанд.

Рауфӣ Абдуғаффор – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи маркетинги соҳавӣ ва байналмилалии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Муассисаи давлатии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шоҳтемур».

Ҳимояи диссертатсия санаи «05» майи соли 2023 соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6Д.КOA-058-и назди ДДОТ ба номи С. Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121, E-mail: info@tgpu.tj, тел: (+992) 90-772-80-80; толори ҷаласаи диссертатсионии донишгоҳ) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия дар сомонаи www.tgpu.tj ва Китобхонаи илмии ДДОТ ба номи С. Айнӣ бо нишони 734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « ____ » _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Ҷӯраев А.Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзу таҳқиқот. Тайи солҳои охир бо шарофати сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри пешрафти мамлакат як қатор қонун, қарор ва стратегияҳои миллӣ қабул, дар амал ҷорӣ гардиданд ва барои таъмини рушди устувори иқтисодии мамлакат ҷаҳод ҳадафи стратегӣ қабул гардид: 1. Таъмини истиқлолияти энергетикӣ; 2. Раҳӣ аз бумбасти коммуникатсионӣ; 3. Таъмини амнияти озуқаворӣ; 4. Саноатикунонии босуръати кишвар.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки танҳо дар сурати ба даст овардани истиқлолияти энергетикӣ, раҳӣ аз бумбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии босуръати мамлакат, иқтисодӣ ба пуррагӣ рушд менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб 3 – ҳадафи стратегиро паси сар намудааст ва ҳадафӣ 4 – ум амалӣ шуда истодааст ва ин моро водор менамояд, ки минбаъд ҳангоми бунёди иншоотҳои саноатӣ, хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ ва ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунандаро дар мадди назар дошта бошем.

Омӯзиш ва ҷобачогузори оқилонаи қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияҳои иқтисодӣ аҳамияти муҳим дорад. Ҳангоми омӯзиши қувваҳои истеҳсолкунанда, таҳқиқи сарватҳои табиӣ, аҳоли, дараҷаи рушди соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, нақлиёт, соҳаи сайёҳӣ ва рекреатсия, инчунин муайян намудани проблемаҳои дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ ҷойдошта зарурӣ дар ин самт бурдани таҳқиқотро ба миён мегузорад.

Дар замони Шуравӣ, дар назди АИ ҶТ (ҳоло АМИТ) Шӯба оид ба омӯзиши қувваҳои истеҳсолкунанда ташкил шуда буд. Баъди ба даст овардани истиқлолият ва пароканда шудани Ҳокимияти Шуравӣ Шӯбаи мазкур бо сабабҳои номаълум аз фаъолият боз монд. Минбаъд баъзе олимони дар қорҳои илмӣ худ ин ё он тарафи масъаларо ба таври умумӣ таҳқиқ намудаанду ҳалос. Дар самти омӯзиши қувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор бошад то ҳол ягон қори илмӣ – таҳқиқотӣ гузаронида нашудааст.

Мавҷудияти сарватҳои зиёди табиӣ, ба мисли захираҳои обу энергетика, маъданӣ ва ғайримаъданӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисори Ҷумҳурии Тоҷикистон сабаби интихоби объекти таҳқиқоти қори илмӣ гардид. Дар ҳудуди ноҳия аз ҳудудҳои ва истифодабарии сарватҳои табиӣ, рушд ва ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунандаи хоҷагии кишлоқ, нақлиёт ва раҳҳои ёфтани соҳаҳои коммуникатсионӣ, сайёҳӣ ва рекреатсионӣ кам омӯхта шудааст, ки ин ҳолат мубрам будани мавзуи интихобгардидаро нишон медиҳад.

Аз ин рӯ, дар диссертатсия таҳлилу баррасии ин масъалаҳо ва пайдо намудани сабабҳои, ки ба ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор таъсири манфӣ мерасонанд арзёбӣ мегардад. Маҷмуи масоили мазкур мақсади омӯзиш ва ҳалли ин проблемаҳо ба миён овард ва ин аввалин кӯшиши таҳлил ва омӯзиши хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ ва ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор мебошад.

Дар маҷмӯъ, ин омилҳо аз мубрамияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ шаҳодат медиҳанд.

Дараҷаи корқарди илмӣ проблемаи мавриди омӯзиш. Дар омӯзиши проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ қувваҳои истеҳсолкунандаи собиқ Иттиҳоди Шуравӣ олимони ва муҳаққон ба монанди Н.Т. Агафонов¹, Э.Б. Алаев², П.М. Алампиёв³,

¹ Ниг.: Агафонов Н.Т. Основные проблемы формирования производственно-территориальных комплексов СССР: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Ленинград, 1970. – 39 с. (691).

² Ниг.: Алаев Э.Б. Проблемы экономического районирования в Германской Демократической Республике: дис. ... канд. геогр. наук. – Москва, 1960. – 236 с.; Алаев Э.Б. Региональное планирование в развивающихся странах: дис. ... д-ра эконом. наук. – Москва, 1973. – 329 с.

³ Ниг.: Алампиёв П.М. Основные работы: «Экономическое районирование СССР» (кн. 1–2, 1959. – 63 с.); «Ликвидация экономического неравенства народов Советского Востока и социалистическое размещение промышленности» (1958. – 451 с.); «Географические проблемы развития крупных экономических районов СССР» (1964, соавтор. – 517 с.); Алампиёв П.М. Экономическое районирование СССР / Науч.-исслед. экон. ин-т Госплана СССР. – Москва: Госпланздат. В 2 т. Т. 1 1959. – 263 с.; Т. 2. – 1963. – 248 с.; Алампиёв П.М. Проблемы генерального экономического районирования СССР на современном этапе / П.М.

Н.Н. Колосовский⁴, А.Е. Пробст⁵, Я.Г. Фейгин⁶, А.Т. Хрущев⁷ ва дигарон саҳми худро гузоштаанд.

Ин масъала дар қорҳои олимони ватанӣ Д.Н. Гуфронов⁸, М. Нурназаров⁹, Ш.Т. Раҳмонов¹⁰, Н.Х. Хоналиев¹¹, Р.Н. Ҳайдарова¹², Қ.Ш. Ҷураев¹³ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Лекин то ҳол доир ба хусусиятҳои рушди иқтисодӣ – географӣ ва ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор, қорҳои илми назаррас ба анҷом расонида нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи равияи илмии кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии факултети географияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, ки ба мавзӯи «Хусусиятҳои иқтисодӣ – географияи рушди қувваҳои истеҳсолкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи ҷаҳонишавӣ» бахшида шудааст, омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Илман асоснок намудани ҳулосаҳо оид ба мукамал намудани омӯзиши рушди қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ва коркарди тавсия ва пешниҳодҳо ҷиҳати истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ, таъмини аҳоли бо ҷойи қор, баргараф намудани мушкилотҳои иқтисодию иҷтимоӣ дар ноҳия нигаронида шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқот асоснок намудани ҷобачогузории оқилонаи қувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои мазкур вазифаҳои зерин матраҳ шудаанд:

- таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ;
- омӯзиши таърихи ташаккули соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳия;
- омӯзиш ва таҳлили мавқеи географӣ, шароит ва сарватҳои табиӣ ноҳияи иқтисодии Ҳисор;
- таҳлил ва арзёбӣ намудани вазъи кунунии рушд ва ҷойгиршавии соҳаҳои саноати ноҳия;
- муайян намудани роҳҳои ҷобачогузории соҳаҳои кишоварзии ноҳия;
- арзёбӣ намудани аҳоли, захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои истифодаи самараноки онҳо дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор;
- самаранок истифодабарии сарватҳои табиӣ ва муайян намудани таъсири он ба дурнамои соҳаҳои саноати ноҳия;

Алампиев // Материалы к III Съезду Географического общества СССР. Доклады по проблеме: Экономическое районирование страны. – Ленинград: [б. и.], 1959. – 22 с.; Алампиев П.М. Экономические районы нашей страны. – Москва: Географгиз, 1961. – 96 с.; Алампиев П.М. Ликвидация экономического неравенства народов Советского Востока и социалистическое размещение промышленности: (Ист. опыт Казах. ССР) / Акад. наук СССР. Ин-т экономики. – Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 451 с.

⁴ Ниг.: Колосовский Н.Н. Основы экономического районирования. – М.: Госполитиздат, 1958. – 200 с.; Колосовский Н.Н. Теория экономического районирования. – М., 1969. – 167 с.

⁵ Ниг.: Пробст А.Е. Проблемы размещения социалистической промышленности. – М.: Экономика, 1982. – 215 с.

⁶ Ниг.: Фейгин Я.Г. Вопросы размещения производительных сил и развития экономических районов. – М., 1964. – 216 с.; Фейгин Я.Г. Ленин и социалистическое размещение производительных сил. – М., 1969. – 115 с.; Фейгин Я.Г. Размещение производительных сил СССР. – М.: Политиздат при ЦК ВКП (б), 1941. – 133 с.

⁷ Ниг.: Хрущев А.Т. Промышленные районы и узлы СССР. – М., 1972. – 280 с.; Хрущев А.Т. География промышленности СССР. – М., 1979 – 440 с.

⁸ Ниг.: Гуфронов Д.Н. Геоэкономические особенности размещения производных сил в условиях переходной экономики: на примере Согдийской области Республики Таджикистана: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Душанбе, 2017. – 153 с.

⁹ Ниг.: Нурназаров М. Развитие и размещение промышленности Северного Таджикистана / Под ред. канд. экон. наук У.Х. Клецьмана; АН Тадж. ССР. Ин-т экономики. – Душанбе: Дониш, 1974. – 109 с.

¹⁰ Ниг.: Раҳмонов Ш.Т. Экономико – географические проблемы размещения производных сил Таджикистана в условиях трансформируемой экономики: на примере Зеравшанского региона: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 166 с.

¹¹ Ниг.: Хоналиев Н.Х. История развития и размещение промышленности Таджикистана в 1924-2005 г.г.: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. – Душанбе, 2009. – 240 с.

¹² Ниг.: Ҳайдарова Р.Н. Экономико – географическая проблема развития Гиссаро-Вахшского промышленного района. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 110 с.

¹³ Ниг.: Ҷураев Қ.Ш. Развитие и размещение производительных сил Таджикистана: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Москва, 1972. – 206 с.;

– муайян намудани дурнамои рушди зерсоҳаҳои кишоварзӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор;

– таҳлил ва ошкор намудани проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ ва имкониятҳои рушди соҳаҳои нақлиёт;

– пешниҳоди самтҳои афзалиятноки соҳаи сайёҳӣ ва рекреатсия дар ноҳия.

Объекти таҳқиқот хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ инкишоф ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор маҳсуб меёбад.

Мавзуи (предмет) таҳқиқотро раванди оқилона ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда ба мақсади пешрафти ноҳия ва тамоми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бар мегирад.

Навгони илми таҳқиқот дар асосноккунӣ, таҳлил, таҳия ва коркарди механизмҳои рушд ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор, дар шароити гузариш ба иқтисодӣ бозорӣ мебошад.

Диссертатсия дар асоси мавқеи устувори таҳқиқоти ҳамачонибаи муаллиф оид ба масъалаи хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ рушд ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор гузаронида шудааст ва барои боз ҳам беҳтар намудани ҳолати ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор чихати рушди вазъи иқтисодӣ – географӣ ноҳия дар соҳаи мазкур як қатор пешниҳодҳо карда шудааст. Навовари таҳқиқот, инчунин дар он ифода мегардад, ки то ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи мазкур ба таҳқиқоти комплекси монографӣ фаро гирифта нашудааст. Ҳамзамон дар давраи муосир ба омӯзиши хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ рушд ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор баҳри коркарди механизмҳои нави татбиқи дурусти он талабот вучуд дорад. Диссертатсияи мазкур аввалин кори илмие мебошад, ки дар он кӯшиши гузаронидани таҳқиқоти комплекси хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ рушд ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба амал бароварда шудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва илмию амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд перомуни такмил додани ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунандаи кишвар мусоидат намояд. Дастовардҳои илмиро метавон дар раванди таълими фанҳои географияи табиӣ, географияи иқтисодӣ – иҷтимоии Тоҷикистон, геоекология, сайёҳӣ ва рекреатсия ва ғайра дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода намуд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд, аз ҷумла:

1. Дар натиҷаи омӯзиш ва таҳлили масоили назариявӣ ва методологии ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор исбот карда шуд, ки он ҷанбаҳои гуногуни мушкилоти иқтисодӣ ва экологиро муайян намуда, дар ҳалли масъалаҳои муҳимми муносибатҳои байни табиат ва ҷомеа фаъолона иштирок мекунад.

Дар доираи васеи вазифаҳои ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда чунин мушкилотҳоро асосӣ ва аҳамиятнок мешуморем:

– азхудкунӣ ва истифодаи оқилонаи комплекси сарватҳои табиӣ дар истеҳсолоти минтақа;

– баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии минтақаҳои гуногуни ноҳия, аз ҳисоби рушд додани соҳаҳои хоҷагии халқи минтақа;

– рушди иқтисодиёти минтақавӣ бо дарназардошти ҳайати этникӣ, динӣ, анъанаҳои миллӣ ва хусусиятҳои ҳаёти аҳоли;

– ҷанбаҳои экологии рушд ва тақсими кувваҳои истеҳсолкунанда.

Тарақиёти иқтисодиёти ноҳия бо оқилона ҷойгир намудани кувваҳои истеҳсолкунанда ниёз дорад, зеро самаранокии иқтисодӣ ҳамон вақт ба даст оварда мешавад, ки барои истихроҷ, коркарди ашёҳои хоми саноатӣ, истеҳсол ва кашонидани маҳсулот, ҷалб намудани кувваи коргарӣ, сӯзишворӣ, барқ ва нақлиёт маблағ кам сарф

шавад. Вобаста ба ин, яке аз масъалаи баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти ноҳия, ин коркарди комплекси сарватҳои табиӣ мебошад.

2. Ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз лиҳози географӣ, шароит ва сарватҳои табиӣ дар ҳудуди ҷумҳуриӣ яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Истеҳсоли ин гуфтаҳои мавҷудияти гилҳои ба оташ тобовар дар ноҳияи Турсунзода (Ташкунат), Варзоб (бо ангишт якҷоя дар кони ангишти Зиддӣ: 5,5 млн тонна ангишт, захираи сафедҳои (каолинит) ба оташ тобовар 62 076 ҳаз. тонна)-ро ташкил менамояд. Бинобар ин, дар асоси захираи ин ашёи хом, дар оянда бунёди заводи истеҳсоли хишти ба оташ тобовар, барои хумдонҳои мелаллургии мувофиқи мақсад мешуморем.

Конҳои маъдани волфрам бошад, дар қаторкуҳҳои Ҳисор – конҳои Майхӯра, Кабутӣ, Такфон ва Сармад ҷойгир шудаанд. Корҳои геологӣ солҳои минбаъда нишон дод, ки дар ин кон ғайр аз волфрам маъдани рух, мис, висмут, кадмий ва индӣ мавҷуд аст. Аз ин лиҳоз, дар базаи ин конҳо бунёди сохтмони корхонаи коркарди маъданро ба роҳ мондан мумкин аст.

Дар соҳили рости дарёи Тақоб кони кварсдори Тақоб мавҷуд аст, ки ғафсии қабати кварсдор дар он то ба 300 метр мерасад. Истеҳсоли карда шуд, ки захираи кварси категорияҳои А+В зиёда аз 218 000 тоннаро ташкил медиҳад. Дар асоси ин кон бунёд намудани корхонаи истеҳсоли шиша дар ноҳияи Варзоб, ки он барои сеҳҳои омода намудани дару терезаҳои ш. Турсунзода мувофиқи матлаб аст.

Дар ноҳия 32 кони масолеҳи сохтмонӣ мавҷуд буда, аз онҳо 6 – тоашро кони сангҳои сохтмонӣ, 5 – тоашро кони гил ва гилхок, 4 – тоашро кони гач ва 5 кони оҳаксанг ташкил медиҳанд. Ҳоло 4 кони гил ва гилхок, 5 – кони оҳаксанг ва 1 кони санги сохтмонӣ аз худ карда шудааст. Дар асоси ин конҳо дар ноҳияи Рӯдакӣ ва шаҳри Ҳисор корхонаҳои саноати бунёд гардида аҳолиро қисман ба маҳсулотҳои индустрияи бинокорӣ (хишт, оҳак, сангҳои сохтмонӣ) таъмин менамоянд. Ҳамин тариқ мо метавонем, ки дар ноҳияи Варзоб дар асоси мавҷуд будани кони асбест, ки дар байни ҷинсҳои кӯҳии аҳди полеозой кашф карда шудааст, бунёд намудани корхонаи саноатии истеҳсоли кубурҳои асбестӣ, плахтаҳои асбест инчунин истеҳсоли бомпушҳои асбестиро ба роҳ монем.

Конҳои фосфорит асосан дар қаламрави қаторкуҳи Ҳисор (Зиддӣ) ҷойгир шудаанд. Кони Зиддӣ аз 8 – қабати фосфордиҳанда иборат буда, ғафсии ҳар қабат 1 – метр ва аз ин зиёдтар мебошад. Захираи умумиаш 2 млн тонна буда, дар таркибаш оксиди фосфор ба ҳисоби миёна 8,2%– ро ташкил менамояд. Дар асоси ин кон бунёд намудани корхонаи истеҳсоли нуриҳои менералӣ (фасфарӣ) дар ноҳияи Варзоб ба роҳ метавон монд, ки қисми зиёди заминҳои кишварро бо нуриҳои гуногуни фосфори маҳсулоти менералии табиӣ болозир таъмин менамояд.

Чӣ хеле, ки таҳқиқотҳо собит менамоянд, сарватҳои табиӣ сарчашмаи ҳаёт буда, воситаи асосии истеҳсолот ба ҳисоб мераванд. Яке аз муаммоҳои асосии ҳозира истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ дар ноҳия мебошад.

Ҷалби сарватҳои табиӣ дар истеҳсолот ва муайян намудани таъсири онҳо дар рушд ва ҷобачогузори истеҳсолот тадбирҳои иловагиро тақозо менамояд. Дар шароити ҳозира, бояд ҳамаи ташкилотҳои дахлдор кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки роҳҳои ҷалби сарватҳои табиӣ ва таъсири онҳоро дар рушд ва ҷобачогузори истеҳсолот, вобаста ба минтақаҳои алоҳидаи ноҳия муайян карда шавад.

3. Таҳлили таърихи ташаккулёбии соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи иқтисодии Ҳисор моро водор сохт, ки онро ба чунин давраҳо ҷудо намоем:

– дараҷаи баланди рушди соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи иқтисодии Ҳисор, ки ба солҳои 1971 – 1990 рост меояд. Дар ин давра дар шаҳри Турсунзода заводи алюминий сохта шуд, ки ба рушди иқтисодии ноҳия ва мамлакат таъсири назаррас расонид. Бо мақсади рушди саноати мошинасозӣ дар шаҳри Душанбе корхонаҳои Текстилмаш (истеҳсоли мошинаҳои бофандагӣ), Торгмаш (мошинаҳои майшӣ), заводҳои яхдонбарорӣ, арматурбарорӣ сохта ба истифода дода шуда буданд;

– дар рафти омӯзиш маълум гардид, ки пахтакорӣ дар ноҳия аз солҳои 1880 оғоз гардида, танҳо кишти навӣ пахтаи ғӯза гузаронида мешуд ва дар охири асри XIX ва

аввали асри XX пахтакорӣ дар ноҳия ба пурраги рушд намуда, маҳсулоти содиркунандаи ноҳия гардид;

– дар рафти таҳқиқ маълум гардид, ки аз соли 1913 сар карда, ворид намудани нуриҳои азотӣ шуруъ гардид, ки баъд аз ин ҳосили заминҳои кишт дучанд гардид;

– аз соли 1930 сар карда, дар ноҳия таъсис додани колхозу савхозҳо оғоз ёфт, ки боиси пешрафт ва истифодаи босамари заминҳои кишт ва аз як замин бардоштани то ду ҳосил оғоз гардид.

– аз соли 2006 ҳаҷми умумии маҳсулот ҳамагӣ 65 дарсади давраи соли 1991-ро ташкил намуд. Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон (27 июни соли 1997) яке аз роҳҳои муҳими минбаъд ба низом овардани пешрафти иқтисодӣ гардид. Яке аз комёбиҳои муҳими замони истиқлолият дар ноҳия ин сохтмони шохроҳи автомобилгарди Душанбе – Турсунзода, Душанбе – Ваҳдат, Душанбе – Варзоб нақби Истиқлол мебошанд, ки ноҳияро пурра аз бумбасти камуникатсионӣ баровардааст.

4. Дар асоси таҳқиқи вазъи кунунии рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои саноат ва сабабҳои асосии ноустувории самаранокии ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда таҳқиқу ташхис шудаанд.

Баъди таҳлили вазъи кунунии рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои саноати ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба ҳулоса омадем, ки сарфи назар аз муваффақиятҳои дар зарфи 31 соли истиқлолият бадастомада, дар соҳаи саноати ноҳия мушкилотҳои зерин боқӣ мондааст:

– корхонаҳои саноатии ноҳия бо сабаби номукамал будани танзими гумрукию тарифӣ, ба имкониятҳои, ки узвият дар СУС ба онҳо медиҳад, истифода карда наметавонанд. Масалан, меъёрҳои гумрукӣ барои воридоти матоъҳои пахтагин ва қолинҳо нисбат ба меъёрҳои пешбининамудаи СУС ба маротиб паст мебошад. Маълумоти омории давлатҳои шарик нишон медиҳад, ки дар бозори дохилии мамлакат маҳсулот бе сертификати мутобикат ва пардохти боҷи гумрукӣ фурухта мешавад. Ба Тоҷикистон маҳсулот аз рӯи вазн бе дарназардошти дона ва ҷуфт ворид карда мешавад. Ин принсипҳои рақобати солихро дар байни маҳсулоти воридотӣ ва ватанӣ вайрон менамояд;

– норасоии захираҳои молиявии корхонаҳои саноатӣ ва баланд будани фоизи қарзи бонкӣ: фоизи бонк аз 22% то 36% – ро дар як сол ташкил менамояд, ки ин аз сатҳи миёнаи даромаднокии корхонаҳои саноатӣ баландтар аст ва чунин сатҳи баланди фоизҳо ба зарари аксар корхонаҳо оварда мерасонад;

– фарсудашавии таҷҳизоти истеҳсолӣ ва инфрасохтор, ки боиси паст гардидани сифати маҳсулот, харчи зиёди энергия, меҳнат, масолеҳ ва коҳиши рақобатпазирии маҳсулот дар корхонаи саноатӣ мегардад.

5. Аз таҳлилҳо оид ба хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ ва ҷобачогузории соҳаҳои кишоварзӣ маълум гардид, ки ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз заминҳои қорам бой буда, аз онҳо дар як сол то ду ҳосил ба пурагӣ ҷамъоварӣ кардан мумкин аст.

Яке аз омилҳои асосие, ки ба коҳишёбии майдони умумии кишт таъсир мерасонад, ин аз гардиши кишоварзӣ боз мондани заминҳои кишт ва гузаронидани заминҳо аз як категория ба категорияи дигар аст.

Коҳиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ вобаста аз паст шудани нархи баъзе аз маҳсулотҳои кишоварзӣ, норасоии маблағҳои пулӣ, фарсудашавии техникаи кишоварзӣ, баланд шудани нархи нуриҳои минералӣ, қисмҳои эҳтиётии техникаҳои кишоварзӣ, маводҳои сӯзишворию молиданӣ ба амал омада истодааст, ки оянда низ, агар ҳамин ҳолатҳо давом ёбад, боз ҳам ҳосилнокии заминҳо бештар коҳиш меёбад.

6. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор 58,5% аҳоли дар деҳот истиқомат намуда, он ба дараҷаи таъминоти аҳоли таъсири манфӣ мерасонад. Шумораи деҳотҳои хурд хеле зиёд буда, зиёда аз 80% аҳоли дар соҳаи кишоварзӣ бо қор банд мебошанд. Аз ҷиҳати таносуби аҳолии шаҳр дар миёни ноҳияҳои маъмурии таҳқиқшаванда, Ваҳдат ва Турсунзода пешсаф мебошанд.

Аҳолии ноҳия нобаробар ҷойгир шуда, ба он хусусиятҳои таърихӣ ва табиӣ, инчунин сиёсати демографии собиқ Шуравӣ, рушди илму техника ва соҳаҳои хизматрасонӣ низ, таъсири зиёд расонидааст.

Зимни таҳлили масъалаи мазкур чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст, ки таъмини аҳоли бо ҷойи кор яке аз проблемаҳои муҳими ноҳия ба шумор меравад.

Бо вучуди он, ки захираҳои меҳнатӣ ҳамасола дар ноҳия афзоиш меёбанд, ба машғулиятҳои расмӣ фаро гирифтани аҳолии ноҳия, ҳамоно ташвишвар боқӣ мемонад.

Ба ақидаи мо ягона роҳи ҳалли масъалаи мазкур дарёфт ва ташкили ҷойҳои кори аҳоли бо роҳи сохтмони корхонаҳои саноатии меҳнатталаб ба шумор меравад.

7. Дар рафти таҳқиқот маълум гардид, ки зиёдшавии мунтазами шумораи аҳоли, афзоиши бекорӣ, баландравии арзиши захираҳои энергетикӣ ва истифодаи ғайриоқилонаи захираҳои заминӣ об боиси баландшавии нархи маҳсулоти озуқаворӣ гардидааст, ки ин ҳолатро ҳамчун шуруъшавии мушкилоти саноатӣ дар минтақа арзёбӣ намудан мумкин аст.

Дар ноҳия бунёди корхонаҳои истеҳсоли гач, оҳак, хишт ва семент дар базаи ашёи хом мувофиқи мақсад аст. Дар заминаи заводҳои семент сохтмонӣ заводи шифер ва хишт низ, аҳаммияти калони иқтисодӣ дорад.

Дар саноати хӯроқвории ноҳия бо вучуди динамикаи мусбат, таъминот бо маҳсулоти алоҳида дар сатҳи паст қарор дорад. Дар мавриди шиддат гирифтани мушкилоти норасоии озуқаворӣ дар ҷумҳурӣ ва ҷаҳон, худтаъминкунии нопурра бо озуқаворӣ пайдо мегардад, ки монеаҳои эҳтимоли барои ворид намудани маҳсулотҳои озуқаворӣ дар ноҳия ба миён меояд.

Захираҳои энергияи обии дарёҳои хурд аз рӯйи иқтидор 10% захираҳои эҳтимолии ноҳияро ташкил дода, вобаста ба шароитҳои мавҷудаи дарёҳои Варзоб ва Кофарниҳон дар онҳо сохтмони 50 адад НБО – и хурду миёна имконпазир аст. Сохтмони НБО имкон медиҳад, ки аҳоли бо қувваи барқ таъмин гардида, корхонаҳои нави барқталаб дар ноҳия бунёд карда шаванд. Сохтмони НБО ғайр аз истеҳсоли қувваи барқ, инчунин дар оббёрӣ кардани заминҳо, ташкил намудани хоҷагии моҳипарварӣ, мавзёҳои истироҳатӣ ва сайёҳӣ, нигоҳдории сел ва дигар мақсадҳо мусоидат менамоянд.

Дар дурнамо ғайр аз саноати электроэнергетика, дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор, инчунин рушд додани саноати сӯзишворӣ низ, имконпазир аст.

Ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз захираҳои тилло ва элементҳои камёфт бой буда, истихроҷ ва коркарди онҳо ба рушди иқтидори иқтисодии ноҳия мусоидат мекунад. Масалан, азхудкунии кони полиметаллии Тақоб ва конҳои тиллои ноҳияи Ваҳдат – Пакрут конҳои ояндадор ба ҳисоб мераванд. Сиёсати саноатиро дар ҷодаи рушди соҳаи истихроҷи маъдан, бояд на танҳо бо мақсади ба даст овардани концентрат, балки барои истеҳсоли маҳсулоти тайёр, ҳатто то истеҳсоли маҳсулоти заргарӣ, алоқаманд кардан лозим аст. Ин имконият медиҳад, ки аз содироти концентратҳои маъдандори нархи арзондошта даст кашада, ба содироти маҳсулоти тайёри метали қимматбаҳо гузарем. Аз ҳама муҳим он аст, ки дар давраи рушди минбаъдаи инқилоби илмӣ – техникӣ талабот ба метал ва элементҳои полиметаллии камёб зиёд гардида, нархи онҳо дар бозори ҷаҳонӣ бо таври ҳамешагӣ баланд мегардад. Зиёд шудани талабот ба металҳои ранга водор месозад, ки дар оянда, дар назди конҳои дар боло номбаршуда, заводи металлургӣ сохта шавад.

Бе рушди маҳсулотҳои химиявии ватанӣ ба рушди баланди истеҳсолоти кишоварзӣ расидан ғайриимкон аст. Яке аз хусусиятҳои асосии сусти ташакул ёфтани соҳаҳои кишоварзӣ дар ноҳия ва ҷумҳурӣ, ин дастрас набудан ва арзиши баланду сифати паст доштани нуриҳои минералии воридшаванда мебошад. Барои таъминоти эҳтиёҷоти минтақа бо маҳсулоти химиявӣ, дар пояи конҳои ангишти Зиддӣ ва Сайёди ноҳия, сохтмони завод оид ба истеҳсоли маҳсулотҳои химиявӣ зарур ва ҳатмӣ мебошад.

Дар қаламрави ноҳия зиёда аз 32 конҳои масолеҳи сохтмонӣ ёфт шудааст. Дар заминаи ин конҳо сохтмони корхонаи масолеҳи сохтмонӣ ҷойгир намудан мувофиқи мақсад аст. Ҷойгир намудани ин корхона имкон медиҳад, ки як қисми аҳолии қобили

меҳнат соҳиби чойи кор гардида, ворид намудани сангҳои сохтмонӣ бо нархи гарон аз берун қатъ шавад. Аз худ намудани ашёи хоми маҳаллӣ, боиси баланд гардидани иқтисодиёти ноҳия мегардад.

8. Оид ба вазъи кунунии соҳаҳои кишоварзӣ таҳқиқот гузаронида, маълум намудем, ки дар ноҳия бунёди боғҳои интенсивӣ ва тоқпарварӣ хуб рушд ёфта истодааст ва дурнамои тарақиёти ҳудудии онҳо сол то сол афзуда истодааст. Дар асоси соҳаи тоқпарварии ноҳия, дар шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор ва Шаҳринав корхонаҳои нав оид ба коркарди саноатии ангур ва истеҳсоли коняк, вино бунёд шуда истодааст, ки ҷавобгӯи омилҳои географӣ мебошад. Дар натиҷа корхонаҳои хурди саноатӣ дар асоси хоҷагиҳои деҳқонии боғдорӣ ва ангурпарварии шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор ва ноҳияи Шаҳринав ва Файзобод рушт дода метавонем.

Агар дар ноҳия ҳамаи он корҳои болозикр ташкил карда шаванд, мо метавонем, ки дар шаҳрҳои Турсунзода ва Ҳисор, инчунин ноҳияи Шаҳринав равияи сайёҳии эносайёҳиро ба роҳ монем

Бо дарназардошти ҳамаи унсурҳои эносайёҳӣ, бояд эътироф кард, ки концепсияи тарақиёти онро яке аз концепсияҳои тарақиёти деҳот эътироф кардан мумкин аст. Рушди эносайёҳӣ, махсусан барои ноҳияҳое, ки ангурпарварӣ махсус гардонидани шудааст, муфид аст, ки дар ин соҳаи сайёҳӣ истеҳсоли вино нақши муҳимро мебозад.

Аз сабаби кам будани заминҳои кишт ва аҳолии барзиёд, дар заминҳои лалмӣ ва доманакуҳҳо ташкил намудани боғу тоқпарварӣ ва заминдорӣ бо усули ташкили террасаҳо, мувафиқи мақсад аст.

9. Ҳангоми омӯзиши проблемаҳои иқтисодӣ – географии соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор, ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

– бунёди автомагистрал дар атрофи шаҳри Душанбе барои нақлиёте, ки аз қисмати шимол ба ҷануби кишвар ҳаракат мекунад ва баракс, ки он ба бартараф намудани мушкилотҳои тамбашавӣ дар роҳҳои марказии ш. Душанбе мегардад;

– зудтар ба анҷом расонидани соҳмони роҳҳои оҳане, ки дар байни Тоҷикистон ва давлатҳои ҳамсоя ба нақша гирифта шудааст;

– сохтани фурудгоҳи иловагӣ ва минбаъд таъмини онҳо бо ҳавопаймоҳои давлатӣ;

– паст намудани нархи наффт ва ё гузаштан ба истифодаи қувваҳои алтернативӣ, бо мақсади беҳтар намудани сатҳи зиндагии сокинони ноҳия;

– бунёди метро дар шаҳри Душанбе, барои беҳтар намудани вазъи нақлиёти мусофиркашонӣ дар ноҳия.

10. Омӯзиши дурнамои рушди сайёҳӣ ва рекреатсия нишон дод, ки дар шароити кунунунии ноҳияи иқтисодии Ҳисор, дар оянда рушд додани соҳаи сайёҳӣ ва ҷалби сайёҳон, метавонад дар пешрафти ноҳия ва пайдо намудани чойҳои кори нав мусоидат намояд.

Дар ноҳия барои ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда, мо метавонем, ки дар ин асос рушд додани сайёҳии саноатӣ, сайёҳии намоишӣ, агросайёҳӣ, эносайёҳӣ ва сайёҳии экологии деҳотро ба роҳ монем, ки он асосан ба рушди саноат ва кишоварзӣ вобастагии калон дорад.

1. Сайёҳии саноатӣ танҳо дар шароити беҳатар барои меҳмонон имконпазир аст. Ин соҳаи сайёҳиро дар шаҳри Душанбе, Турсунзода, Ҳисор ва Ваҳдат ба роҳ монда метавонем;

2. Агросайёҳӣ барои он тарҳрезӣ шудааст, ки шахсе, ки аз шаҳр ва ғавғои он хаста шудааст, ҳарчанд муддати тӯлонӣ набошад ҳам, барои истироҳати шоиста роҳу восита ҷустуҷӯ менамояд. Мо ин навъи сайёҳиро дар ноҳияҳое, ки ба кишоварзӣ махсус гардонидани шудаанд, рушт дода метавонем, хусусан дар ноҳияҳои Шаҳринав, Файзобад, Рӯдакӣ, Ҳисор;

3. Сайёҳии экологии деҳот як навъ фарҳангест, ки бо мақсади эҳсос намудани баҳрабардорӣ аз зебоиҳои табиӣ ва рушди иқтисодӣ – иҷтимоии аҳолии маҳаллӣ дар муҳити зист, ки мо метавонем дар тамоми ноҳияҳои иқтисодии Ҳисор ба роҳ монем.

Барои ноил гардидан ба рушди ин соҳаҳои сайёҳӣ, чунин имкониятҳо дар ноҳия мавҷуд аст:

- мавқеи мусоиди ҷойгиршавии географӣ, ки ба чалби сайёҳон мусоидат хоҳад кард;
- вазъи муътадили сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии ноҳия, ки боиси чалби сайёҳон шуда метавонад;
- имкониятҳои рушди бозори хизматрасониҳои сайёҳӣ, хангоми самаранок истифода намудани захираҳои сайёҳии мавҷуда ва инфрасохтори сайёҳӣ;
- чалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва дохилӣ барои маблағгузориҳои рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар ноҳия;
- инкишоф додани иқтисодии иқтисодӣ аз ҳисоби рушди бозори хизматрасонӣ.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути истифодаи усулҳои умумӣ ва махсуси илмӣ, таҳлили қонунуниятҳои илмии ватанӣ ва хориҷӣ, омӯзиши адабиёти умумӣ ва махсус оид ба таҳқиқот ва рисолаҳои як қатор олимон, ки нуктаҳои назари илмии муосирро оид ба ҷобачогузориҳои қувваҳои истеҳсолкунанда инъикос менамояд, ба даст оварда шудааст.

Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин аз истифодаи заминаҳои васеи таҷрибаӣ, ки дар шакли маълумотҳои гуногуни омӯрӣ, ҷамъбасти маводи таҷрибаӣ саҳроӣ бармеояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба он хотир эътимодноқанд, ки онҳо дар асоси таҳлили маводҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, сомонӣ расми www.president.tj ва ғайра тартиб ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 25.00.24 – Географияи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва рекреатсионӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2021, таҳти №7 тасдиқ шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доғалаби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, инчунин ба мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо, ки дар конференсияҳои илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ пешниҳод шудаанд асоснок карда мешаванд. Ҳамчунин, тарзи навишт, гузориши масъала, сабки диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳанд. Илова бар ин, аз ҷониби муаллифи диссертатсия дар мақола ва маърузаҳо, дар конференсияҳои илмӣ–амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ пешниҳодҳо ҷиҳати такмил бахшидани ҷобачогузориҳои қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ироа гардидааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия Диссертатсия дар кафедраи географияи иқтисодӣ–иҷтимоии факултети географияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ омода ва мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст. Мазмуни асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар мақолаҳои муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҷаллаву маҷмӯаҳо ба таъби расидаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои зерин ба тариқи маъруза аз ҷониби муаллифи диссертатсия пешниҳод гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– «Роҳҳо ва самтҳои истифодабарии самаранокҳои захираҳои оби Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Обҳои дохилии водии Ҳисор ва роҳҳои оқилона истифодабарии онҳо». – Душанбе, 11.10.2018 с.;

– «Беҳтариҳои обӣ – асоси рушди устувор» – маъруза дар мавзӯи «Таъсири офатҳои табиӣ ба иқтисодиёти ҷамоатҳои маҳаллии водии Ҳисор». – Душанбе, 6–7.09.2022 с.

б) ҷумҳуриявӣ:

– «Муҳимияти рушди сайёҳии дохилӣ» – маъруза дар мавзӯи «Накши ландшафтҳои антропогенӣ водии Ҳисор дар рушди туризм ва рекреатсия». – Душанбе, 14.03.2017 с.;

– «Роғун» – маъруза дар мавзӯи «Таърихи рушд ва дурнамои энергетикаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор». – Душанбе, 17.10.2019 с.;

– «Масъалаҳои экологии имрузаи оби тоза ва саҳми он дар рушди устувори ҷомеа» – маъруза дар мавзуи «Тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба пирияхҳои ноҳияи иқтисодии Ҳисор». – Душанбе, 15.11.2020 с.;

– «Захираҳои оби: ҳолат, нигоҳи нав ва дурнамои рушд» – маъруза дар мавзуи «Ташаббусҳои созандаи асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–пешвои миллат дар иншооти бузурги аср, Роғун». – Душанбе, 05.04 2021 с.;

– «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» инчунин 80–солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзуи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Шароитҳои иқлимӣ ва таъсири онҳо ба захираҳои оби пастхамии Зиддӣ». – Душанбе, 08.12.2021 с.;

– «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» инчунин 80–солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзуи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ рушди соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор». – Душанбе, 08.12.2021 с.;

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи диссертатсия ва мухтавои асосии он аз ҷониби диссертант 14 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 8 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 6 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз номгӯи ихтисорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, се боб, даҳ зербоб, хулоса ва тавсиҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 177 саҳифаро дар бар мегирад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАДҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар муқаддима мубрамияти мавзуи (предмети) тадқиқот асоснок гардида, дараҷаи тадқиқи мавзуи илмӣ, робитаи тадқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объект, мавзӯ, марҳила, макон ва давраи тадқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, заминаҳои эмпирикӣ, навгонии илмӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян гардида, ҳамзамон, дар он дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаб, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «Тавсифи иқтисодӣ - географии наҳияи иқтисодии Ҳисор» аз се зербоб иборат буда, дар он масъалаҳои назариявӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва таърихи ташакулёбии соҳаҳои хоҷагии халқӣ ноҳияи иқтисодии Ҳисор мавриди тадқиқоти илмӣ ва амалӣ қарор гирифтааст.

Зербоби якуми боби якум – «**Масъалаҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунанда**», ки масъалаҳо вобаста ба рушд ва ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунанда, аҳамияти иқтисодӣ, ба нақша гирифтани инкишофи хоҷагии халқ, пеш аз ҳама ташкил ва идора кардани соҳаҳои саноати ноҳия мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Муаллиф қайд намудааст, ки асосноккунии илмӣ ҷобачогузори қувваҳои истеҳсолкунанда воситаи муҳими банақшагирии иқтисодӣ мебошад. Яке аз элементҳои асосии концепсияи қувваҳои истеҳсолӣ ин захираҳои меҳнатӣ ба шумор мераванд, ки фаолияти одамонро дар истеҳсолоти иҷтимоӣ, воситаҳои истеҳсолот, иншооти меҳнат ва олати меҳнат таъмин менамояд.

Тадқиқотчи аввалин оид ба назарияи омӯзиш ва рушди комплексҳои истеҳсолкунанда Н.Н. Колосовскиро мешуморанд, ки яке аз асарҳои машҳури он бо

номи «Производственно - территориальное сочитание (комплекс) в советской экономической географии» ба ин мавзӯ бахшидааст.

Аз соли 70-уми асри гузашта сар карда ба масъалаҳои ноҳиябандӣ И. Қ. Назаркулов, Қ. Ш. Чураев, Б.М. Ҳайдаров, Р. Ҳайдарова, М. Нурназаров ва М. Раҳмонов машғул буданд.

И. Қ. Назаркулов ва Р. Ҳайдарова асосан дар мавзуи ташаккул ёфтани комплекси минтақавию истеҳсолии Тоҷикистони ҷанубӣ, Қ.Ш. Чураев оид ба ноҳиябандии Тоҷикистон, Б.М. Ҳайдаров оид ба ноҳиябандии хурд, М. Нурназаров оид ба географияи саноат, ташаккулёбии комплексҳои аграрию саноатӣ ва М. Раҳимов оид ба масъалаи ташаккулёбии ноҳияи иқтисодӣ, таркиби қаламрави он (комплекси саноатӣ, зинаҳои истеҳсолӣ, ноҳияи саноатӣ, гирех ва марказҳои саноатӣ) тадқиқот бурдаанд.

Инкишофи иқтисодии ҷамъият, ҷойгиркунии қувваҳои истеҳсолкунанда ва ҷаъолияти инсон дар аксар маврид аз таъсири муҳити географӣ, шароит ва сарватҳои табиӣ вобастагии зиёд дорад. Шароити табиӣ, ки бевосита дар истеҳсолоти моддӣ ҷалб намешаванд, вале бе онҳо мавҷудияти раванди истеҳсолот ғайриимкон аст. Шароитҳои мусоид ва номусоиди табиӣ ба инкишофи иқтисодии ҷамъият ва ҳаёти инсон таъсири назаррас мерасонанд.

Андешаи муаллиф дар он аст, ки рушди иқтисодии ноҳия ба оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда ниёз дорад, зеро самаранокии иқтисодӣ ҳамон вақт ба даст меояд, ки барои истихроҷ, коркарди ашёҳои хоми саноатӣ, истеҳсоли маҳсулот, кашонидани маҳсулот, ҷалб намудани қувваи корӣ, сӯзишворӣ, барқ ва истифодаи нақлиёт маблағи кам сарф шавад. Вобаста ба ин яке аз масъалаи баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти ноҳия, ин коркарди комплекси сарватҳои табиӣ мебошад.

Ҳангоми омӯзиши ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда муаллиф пешниҳод менамояд, ки ҷанбаҳои гуногуни мушкilotи иқтисодӣ ва экологиро муайян намуда, дар ҳалли масъалаҳои мутақобилаи байни табиат ва ҷомеа пешрафти комплекси ҳудудӣ истеҳсолиро ба роҳ монда шавад.

Барои раванқ додани сикли пурраи истеҳсолӣ кӯшиш бояд кард, ки аз дигар минтақаҳо ва хориҷи кишвар ворид намудани молу маҳсулотро коҳиш дода, ноҳияро содиркунандаи асосии молу маҳсулоти босифат муарифӣ намуд.

Дар доираи зербоби дуҷуми боби якум – «Мавқеи географӣ, шароит ва сарватҳои табиӣ ноҳия» баррасӣ гардидааст. Дар ин зербоб муаллиф дар барои мавқеи географияи ноҳия, захираҳои табиӣ ва иқтисодии сарватҳои табиӣ ва аҳамияти истеҳсолии онҳо тадқиқоти илмӣ гузаронидааст.

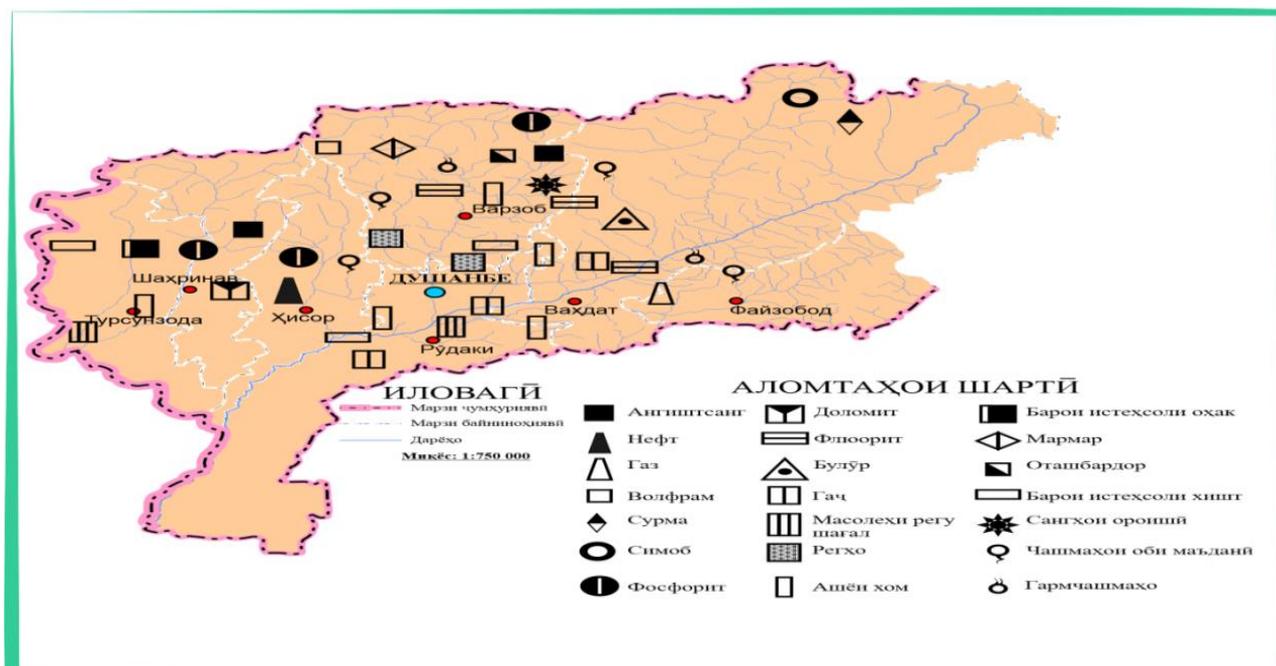
Муаллиф қайд менамояд, ки сарватҳои табиӣ, қисми муҳими узви муҳити табиӣ буда, онҳо дар равиши истеҳсолоти моддӣ истифода бурда мешаванд. Аз онҳо бевосита ашёи саноатӣ ва маҳсулоти истеъмолӣ, қувваи барқ ва ғайра истеҳсол менамоянд. Сарватҳои табиӣ воситаи зисти инсоният буда, инсон онро аз табиат мегирад. Инчунин истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва муайян намудани таъсири онҳо дар рушд ва ҷобачогузории истеҳсолот аҳамияти муҳим доранд.

Тадқиқотҳо собит менамоянд, ки сарватҳои табиӣ сарчашмаи асосии ҳаёт буда, воситаи асосии истеҳсолот ба ҳисоб мераванд. Яке аз муаммоҳои асосии ҳозира истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ дар ноҳия мебошад.

Ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз канданиҳои фойданок бой аст. Дар ҳудуди ноҳия конҳои нефт, гази табиӣ, ангишт, волфрам, симоб, сурма, сангҳои ороишӣ, оҳаксанг, фосфорит, доломит, ашёи хом барои истеҳсоли семент, регу шағал, флюорит, гили оташбардор, мрамор, булур, гач, сурб, рӯх, ёфт шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки айни замон бисёр конҳои, ки ашёи хоми саноатӣ доранд, истеҳсолу истифодабарии онҳо ғайриқаноатбахш ба роҳ монда шудааст ё умуман ҷаъолият наменамоянд. Аз тарафи дигар шумораи корхонаҳои саноатӣ низ дар ҳамин радиф қарор доранд, ки ҳатто баъзеи онҳо корношоам шудаанд.

Сарватҳои зерзаминӣ

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси атласи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Корхонаи воҳиди давлатии «Фабрикаи харитасоз» – Душанбе, 2021. – С. 6).

Ҷиҳати ислоҳи камбудиҳои мавҷуда, дар асоси тадқиқоти, муаллиф ин ҷалби сарватҳои табиӣ ба истеҳсолот ва муайян намудани таъсири онҳо дар рушд ва ҷобачогузорию истеҳсолот мебошад. Бояд ҳамаи ташкилотҳои дахлдор кӯшиш ба харҷ диҳанд ва роҳҳои ҷалби сарватҳои табиӣ ва таъсири онҳоро вобаста ба минтақаҳои алоҳидаи ноҳия муайян намоянд ва қабули стратегияи дарозмуддати махсуси истифодаи пурраи сарватҳои табииро дар ноҳия қабул намоянд.

Дар зербоби сеюми боби якум – «Таърихи ташаккулёбии соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳия» сухан аз таърихи ташаккулёбии иқтисодии минтақавӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ ва ҷобачогузорию соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳия меравад.

Ташаккулёбии хоҷагии ноҳия давраҳои гуногунро аз сар гузаронидааст. Бостоншиносон муайян намудаанд, ки дар ҳудуди ҳозираи ноҳияи иқтисодии Ҳисор ҳанӯз 40 - 50 ҳазор сол муқаддам инсон сукунат доштанд. Дар давраи неолит (асри нави сангин) ҳудуди ҳозираи ноҳияи иқтисодии Ҳисор яке аз марказҳои сераҳолитарини Осиёи Миёна ба шумор мерафт.

Дар натиҷаи ҷустуҷӯи бостоншиносон дар ноҳия маскани одамоне пайдо гардидаанд, ки 6 - 9 ҳазор сол муқаддам дар ин ҷо иқомат доштанд. Олоти меҳнати инсон асосан аз санг сохта, хусусияти хоси худро дошт. Дар қатори маснуоти мукамал сокинони ноҳия олоти калону носуфтаи сангинро низ истифода мебарданд. Мардум ҳануз аз замони қадим аз шикор, ҷамъоварии растаниҳои гуногун ва моҳидорӣ ба истеҳсолот гузашта, барои коркарди замин ва хонагӣ намудани ҳайвонот кӯшиш карданд.

Дар ҷустуҷӯҳои бостоншиносӣ саҳми олимони рус М. А. Бубнова., Е.П.Денисов., Т.Г. Филимонова., В.В. Радилюковский., Н.М. Симакова., Л.Т. Пянькова ва дигарон хело калон аст.

Дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ аввалин роҳҳои автомобилгард, роҳи оҳан ва ҳавоӣ сохта ба истифода дода шуд. Маҳз дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ омӯзиши сарватҳои табиӣ дар ноҳия омӯхта шуда буданд.

Ҳамин тавр замони Иттиҳоди Шӯравӣ барои рушди соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳия замина гузошта шуд ва солҳои истиқлолият ноҳияи иқтисодии Ҳисор дар ин чода ба мувафаксиятҳои назаррас ноил гардид.

Баъд аз таҳлили таърихии пайдоиш ва рушди соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи иқтисодии Ҳисор мо ба чунин хулоса омадем:

– дар рафти омӯзиш маълум гардид, ки пахтакорӣ дар ноҳия аз солҳои 1880 оғоз гардида, танҳо кишти навъи пахтаи ғӯза гузаронида мешуд ва дар охири асри XIX ва аввали асри XX пахтакорӣ дар ноҳия ба пурраги рушд намуда маҳсулоти содиркунандаи ноҳия гардид;

– дар рафти тадқиқ маълум гардид, ки аз соли 1913 сар карда ворид намудани нуриҳои азотӣ шуруъ гардид, ки баъд аз ин ҳосили заминҳои кишт дучанд гардид;

– аз соли 1930 сар карда дар ноҳия таъсис додани колхозу савхозҳо оғоз ёфт, ки боиси пешрафт ва истифодаи босамари заминҳои кишт ва аз як замин бардоштани то ду ҳосил оғоз гардид.

Боби дуюми диссертатсия – «Хусусиятҳои иқтисодӣ - географӣ, рушд ва ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор» аз се зербоб иборат аст. Дар боби мазкур масоили рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои саноат, ҷалби қувваҳои истеҳсолкунанда ба соҳаҳои саноат, ҷобачогузории соҳаҳои кишоварзӣ аҳоли, захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои самаранок истифодабарии онҳо дар ноҳия мавриди таҳлил қарор ёфтаанд.

Дар зербоби якуми боби дуум – «Вазъи кунунии рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои саноати ноҳия» сухан дар боби вазъи кунунии ҷобачогузории соҳаҳои саноати ноҳия меравад.

Бунёди корхонаҳои саноатӣ дар партави сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати ноил гардидан ба ҳадафҳои олиии стратегияи мамлакат - саноатикунони босуръати кишвар дар ҷумҳури ва ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба роҳ монда шудааст.

Раванди саноатикунони босуръати кишвар ба хусусиятҳои дуруст ва оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда дар заминаи қонуниятҳои гуногуни иқтисодию географиро тақозо менамояд.

Ҳангоми ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда таъсири омилҳои демографӣ хело зиёд аст. Зеро дар ҷамъият он на фақат омилҳои истеҳсолкунандаи неъматҳои моддӣ, балки истеҳсолкунандаи он низ мебошад. Ин омил ҳангоми ҷойгир намудани соҳаҳои кишоварзӣ низ ба назар гирифта мешавад. Яъне ҷойгиршавии соҳаҳои кишоварзӣ на фақат ба истифодаи захираҳои меҳнатӣ, балки ба таносуби истеҳсол ва истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мусоидат намояд¹⁴.

Дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор бисёр корхонаҳои саноатӣ ба якдигар пайваста дар фаъолият мебошанд. Масалан ҚСП «Сомон - таҷҳизот»-и шаҳри Душанбе бо дархости Ширкати алюминии Тоҷик «ТАЛКО» беш аз 300 намуди таҷҳизотҳои эҳтиётиро истеҳсол мекунад.

Муаллиф бар он ақидаанд, ки раванди саноатикунони босуръати кишвар ба раванди географияи оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда мувофиқат қарданаш мумкин аст.

Аз тарафи дигар дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозаргонӣ тараққиёти иқтисодиёти ҷумҳурӣ бо оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда дар ҳудудҳои алоҳида ниёз дорад, зеро самаранокии иқтисодӣ танҳо ҳамон вақт амалӣ мегардад, ки барои истихроҷ, коркарди ашёҳои хоми саноатӣ, истеҳсоли маҳсулот, кашонидани маҳсулот, ҷалб намудани қувваи корӣ, истифодаи сӯзишворӣ, барқ ва нақлиёт маблағ сарфақорона истифода шавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки рушди ноҳияро дар асри XXI бе соҳаҳои саноат тасаввур намудан ғайриимкон аст. Аз ҷониби дигар корхонаҳои саноатии ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба дараҷаи лозимӣ рушд наёфтаанд. Баъзе корхонаҳо ба бӯҳрони

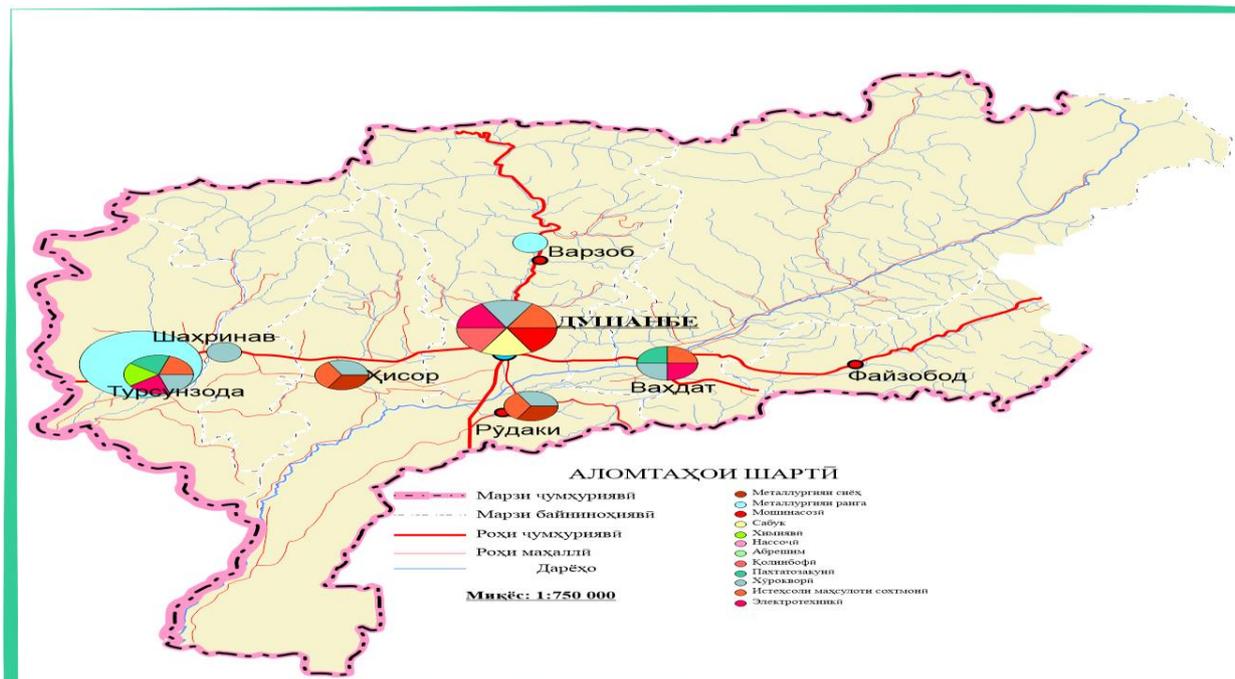
¹⁴ Ниг.: Муҳаббатова Х.М., Диловаров Р.Д., Раҳимов М.Р. Географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон (китоби дарсӣ барои донишҷӯёни донишгоҳҳои иқтисодӣ). – Душанбе, 2011. – С. 22.

иктисодӣ дучор шуда, бо тамоми иқтидор фаъолият намекунанд. Ба ин бештар як қатор корхонаҳои саноати сабуку хӯрокворӣ, мошинасозӣ ва масолеҳи сохтмонӣ дохил мешавад. Дар ин давра танҳо ба саноати металлургияи ранга муяссар гардидааст, ки то 50% мавқеи худро нигоҳ дорад.

Дар 31 соли истиқлол барои рушди соҳаҳои хоҷагии халқ кушишҳои зиёд ба харҷ дода шуда бошад ҳам, суръати баланди афзоиши аҳоли боиси як қатор мушкилотҳо гардид, ки ин пеш аз ҳама бо ҷойи кори доимӣ пурра таъмин нашудани як қисми аҳоли гардид.

Харитаи 2.

Ҷойгиршавии соҳаҳои саноат

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси атласи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (корхонаи воҳиди давлатии «Фабрикаи харитасоз». – Душанбе, 2021. – С. 22-23).

Ҳангоми омӯзиши вазъи кунунии соҳаҳои хоҷагии халқ маълум гардид, ки ноҳия имконотҳои зиёди коркарди захираҳои табииро барои рушди соҳаҳои гуногуни саноатро дорост, лекин дар ҳар сурат корхонаҳоро бояд бунёд намуд, ки ба муҳити зист коҳиш нарасонад. Инчунин кушиш бояд намуд, ки корхонаҳои корношоям аз ҳисоби сармоягузори хориҷаву ватанӣ таъмир гардонид ба технологияи ҳозиразамон, таъмин карда шаванд.

Дар доираи зербоби дуҷуми боби дуюм – «Хусусиятҳои иқтисодӣ – географӣ ва ҷобачогузори соҳаҳои кишоварзӣ» мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф иброз менамояд, ки яке аз унсурҳои асосии таркиби хоҷагии халқ, ин кишоварзӣ мебошад. Вазифаи асосии соҳаҳои кишоварзӣ пеш аз ҳама аҳолиро ба маҳсулоти озуқа ва корхонаҳои саноатии сабук ва хӯроквориро бо ашёи хом таъмин намудан аст.

Аз ин рӯ, муаллиф қайд менамояд, ки кишоварзони соҳибтаҷриба ва асилу кордони ноҳия дар масъалаи истифодаи оқилонаи обу замин, яъне маданияти заминдорӣ, баланд бардоштани ҳосилнокӣ, ҷамъоварии 2 - 3 ҳосил аз заминҳои обӣ ва дар самти ҷорӣ намудани шаклҳои муосири хоҷагидорӣ дар мамлакат пешсаф мебошанд.

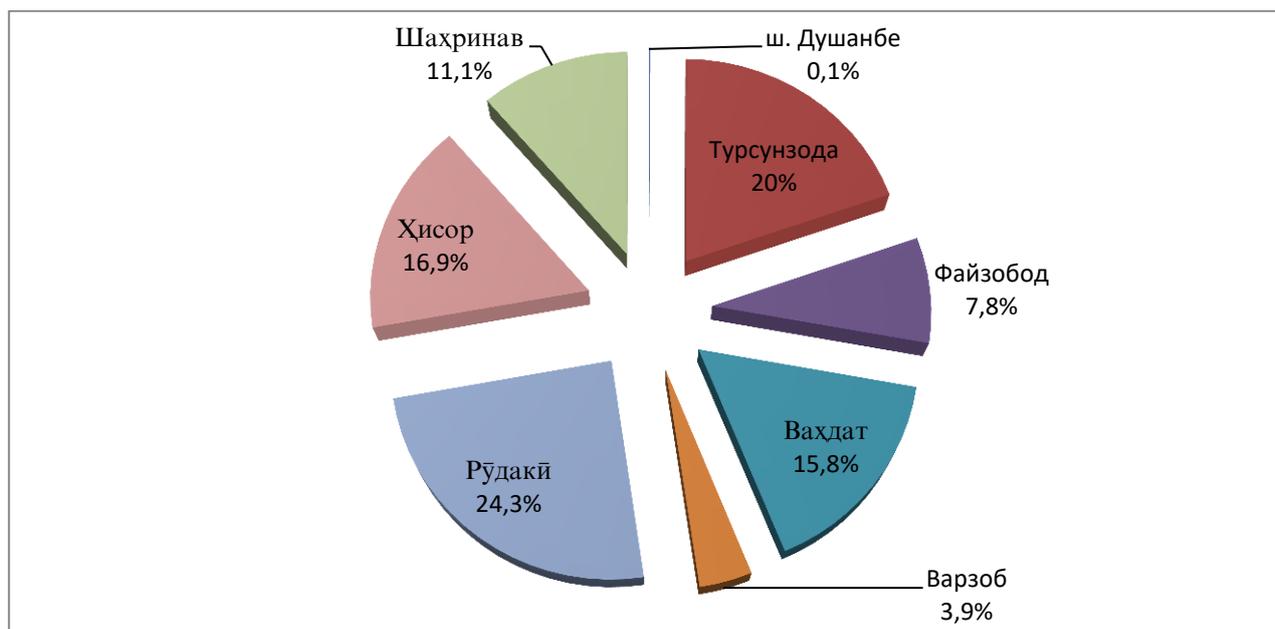
Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки соҳаи кишоварзӣ яке аз самтҳои асосии пешбурди иқтисодии ноҳияи иқтисолии Ҳисор ба ҳисоб рафта, дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ ноҳия ва ҷумҳурӣ нақши муҳимро мебозад.

Дар ҳолати таҳлил маълум гардид, ки ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз заминҳои қорам бой аст ва аз як гектар замини қорам то 2 ҳосил ҷамоварӣ кардан мумкин аст.

Дар давоми солҳои 2015-2020 майдони заминҳои кишоварзӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор то 3987 га ё ин, ки 3,5% кам шудааст. Соли 2015 майдони заминҳои кишт дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳо ба 112037 га баробар буд, ки ин нишондиҳанда соли 2020 то 108050 га. баробар кам гардид¹⁵. Сабаби камшавии заминҳои кишт ин сохтмони биноҳои истиқоматӣ, биноҳои маъмурӣ, мактабу беморхонаҳо ва бунёди заводу фабрикаҳои нав ба баҳисоб меравад. Сабаби дигари камшавии заминҳои кишоварзӣ ин ба эрозия гирифтор шудани заминҳои кишт ва шӯршавӣ мебошад.

Диаграмаи 1.

Майдони умумии заминҳои кишт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба ҳисоби фоиз дар соли 2020.

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси маводҳои агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – С. 71, 76, 96, 104, 112, 116, 120.

Яке аз сабабҳои асосие, ки ба коҳишёбии майдони умумии кишт таъсир мерасонад, ин аз гардиши кишоварзӣ боз мондани заминҳои кишт ва гузаронидани заминҳо аз як категория ба категорияи дигар аст.

Қоҳиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ вобаста ба сентнер, паст шудани нархи баъзе аз маҳсулотҳои кишоварзӣ, норасоии маблағҳои пулӣ, фарсудаҷавии техникаи кишоварзӣ, баланд шудани нархи нуриҳои минералӣ, қисмҳои эҳтиётӣ, техникаҳои кишоварзӣ, маводҳои сӯзишвории равшанҳои молидани ба амал омада истодааст. Агар дар оянда низ ҳамин ҳолат давом ёбад ҳосилнокии заминҳо бештар коҳиш меёбанд.

Солҳои охир дар таркиби заминҳои кишоварзӣ ноҳияи иқтисодии Ҳисор як қатор тағйиротҳо ба амал омад. Майдони заминҳои пахта кам шуда, майдони заминҳои ғалладонагӣ ва боғу тоқпарварӣ зиёд карда шуд.

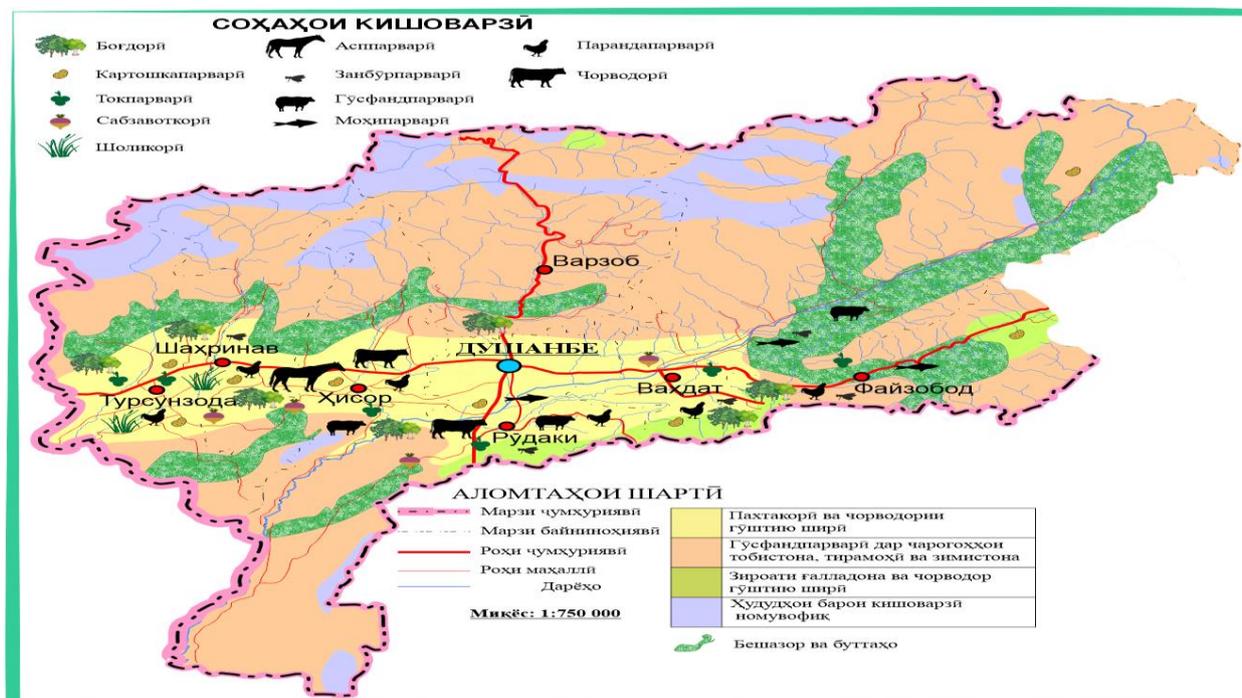
Давоми солҳои 2015 - 2020 дар ноҳия майдонҳои заминҳои сабзавоткорӣ 39,9% (3919 га) ва майдони картошка 3,4 % (1394 га) зиёд гардидаанд. Дар ин давра дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор майдони кишти пахта 15,6% (570 га), полезӣҳо 57,8% (1102 га) хӯроқи чорво 13,3 % (893 га) кам гардидааст.

¹⁵ Ниг.: Агентии омили назди Президенти ҚТ / Кишоварзии ҚТ. – Душанбе, 2021. – С. 71.

Динамикаи ноустувори ҷамъовариҳои мева ва ангур бо сармои баҳорӣ вобастагии калон дорад, ки тӯли чанд соли охир дар кишвар ин масъала ташвишвар гардидааст. Новобаста аз ин, тайи солҳои охир афзоиши ҳосилнокии аксарияти зироатҳои кишоварзӣ ба мушоҳида мерасад.

Харитаи 3.

Кишоварзӣ

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси атласи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Корхонаи воҳиди давлатии «Фабрикаи харитасоз». – Душанбе, 2021. – С. 24-25).

Ҷангоми омӯзиши ҷобачогузориҳои соҳаҳои кишоварзии ноҳия ба андешаи мо барқарор ва беҳтар намудани системаи иригатсионии заминҳои обёришаванда, бунёди ҷароғохҳо барои рушди хоҷагиҳои зотпарварӣ, зиёд намудани саршумори чорвои зотӣ ва сермаҳсул, самаранок истифодабарии қитаъҳои наздиҳавлигӣ ва кам намудани таъсири антропогенӣ ба муҳити зист беҳтарин роҳи рушди соҳаҳои кишоварзӣ хоҳад шуд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм – «Аҳоли, захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои истифодаи самаранокӣ онҳо дар шароити ноҳияи иқтисодии Ҷисор» баррасӣ гардидааст. Дар ин зербоб муаллиф ба масъалаи омӯзиши аҳоли ва захираҳои меҳнатӣ дар ноҳия диққати ҷиддӣ дода, барои муайян намудани дараҷаи урбанизатсия ва хусусан таъмини аҳоли бо ҷой кор ва таъмини озуқаворӣ кушиш ба харҷ додааст.

Ҷангоми омӯзиши аҳолии ноҳия маълум гардид, ки ҷараёни урбанизатсия дар шаҳри Душанбе назаррас аст. Шумораи аҳолие, ки аз ноҳияҳои гуногун барои кор ба шаҳри Душанбе меоянд хеле зиёд гардида истодааст.

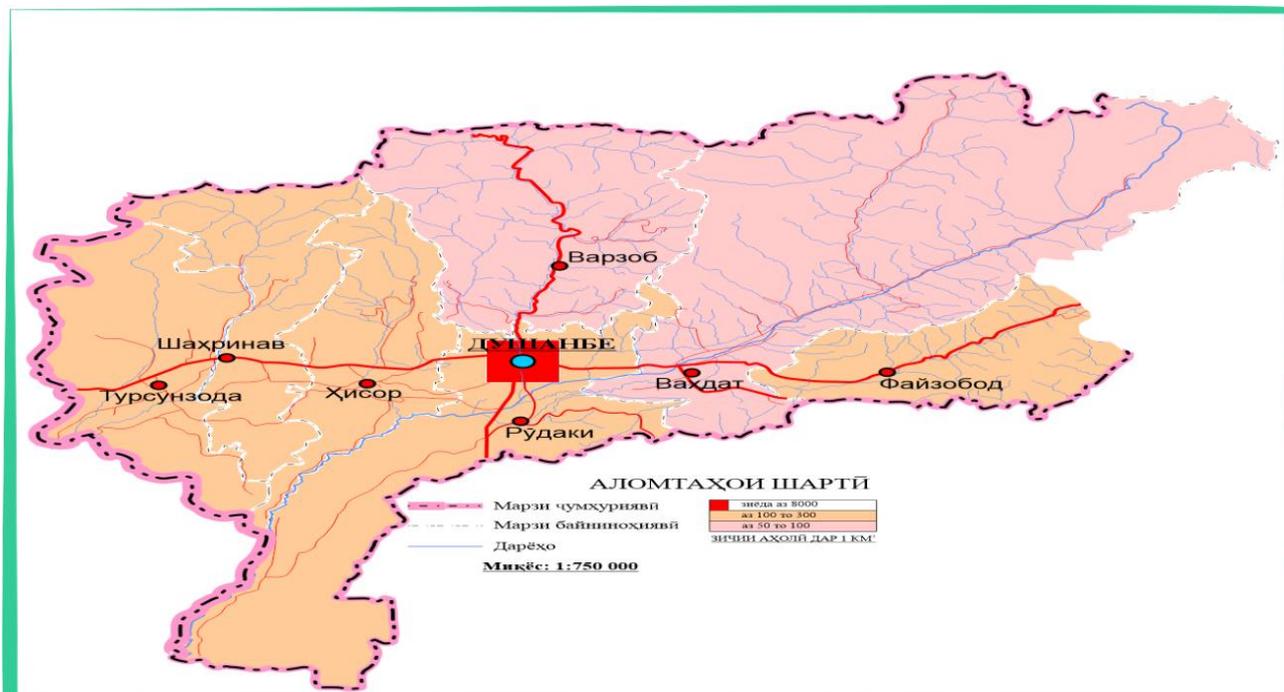
Аз тарафи дигар дар ҳудуди ноҳияи иқтисодии Ҷисор аҳоли ба таври нобаробар ҷойгир шудааст. Ба ин пеш аз ҳама омилҳои таърихӣ ва табиӣ таъсири зиёд расонидааст. Дар ҷойгиршавии аҳоли сиёсати демографии собиқ Шӯравӣ низ таъсири зиёд дорад. Ба зами ин рушди илму техника ва соҳаҳои хизматрасонӣ низ қодиранд ба ҷойгиршавии аҳоли таъсири назаррас расонад.

Ҳоло аҳолии ноҳия бо сурати баланд меафзояд. Шумораи аҳоли дар соли 2015 ба 2418200 нафар баробар буд. Дар ҳудуди ноҳия (соли 2015) 28,2 % аҳолии мамлакат зиндагӣ мекард. Дар соли 2020 бошад аҳолии ноҳияи иқтисодии Ҷисор ба 2 698 600

нафар баробар гардид, ки 28,4%-ро аҳолии ҷумҳуриро ташкил дод. Ноҳияҳои маъмуриро ба ҳисоб мебаранд. Афзоиши табиӣ аҳоли дар ҳамаи ноҳияҳои маъмурии минтақа баланд мебошад, ки ин дар диаграммаи 2.2.1 нишон дода шудааст.

Харитаи 4.

Аҳоли

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси атласи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Корхонаи воҳиди давлатии «Фабрикаи харитасоз». – Душанбе, 2021. – С. 18).

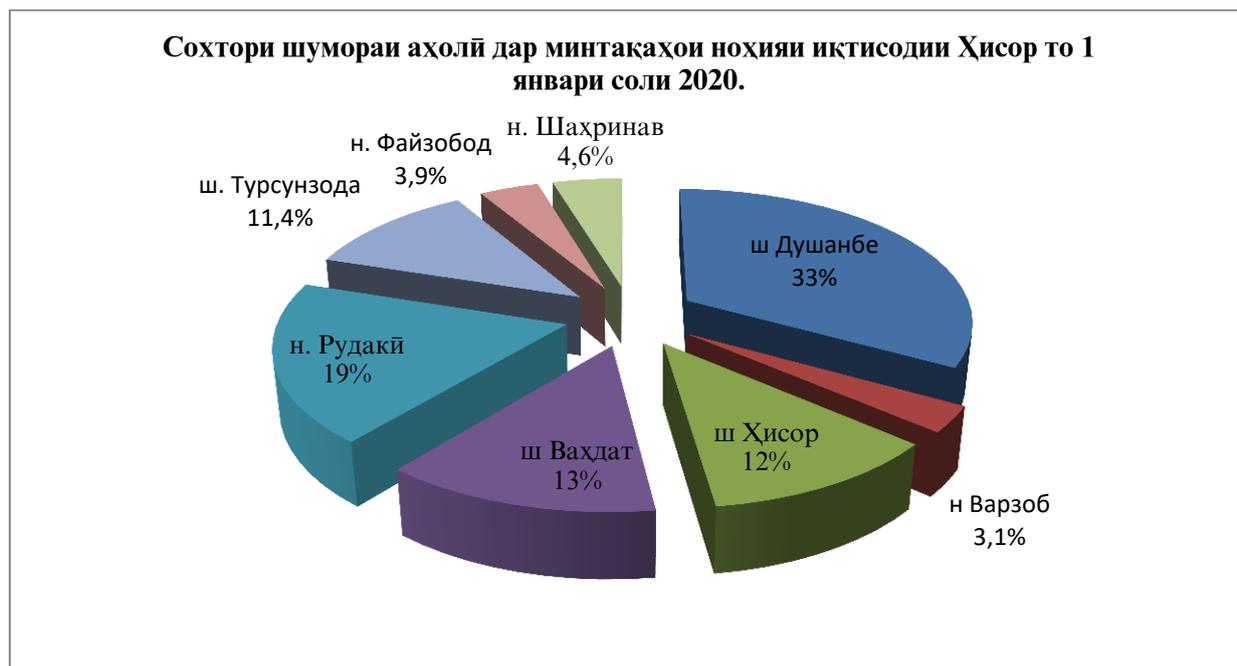
Таҳлилҳо нишон доданд, ки таъмини аҳоли бо ҷойи кор яке аз проблемаҳои муҳими ноҳия мебошад. Яке аз роҳҳои ҳалли ин проблема ташкили ҷойҳои корӣ бо роҳи сохтмони корхонаҳои саноатии меҳнатталаб мебошад.

Бо вучуди он, ки захираҳои меҳнатӣ ҳамасола дар ноҳия афзоиш меёбанд, ба машғулияти доимӣ фаро гирифтани онҳо мушкилиҳоро ба бор меорад.

Дар ноҳия нақши муҳоҷирати меҳнатӣ дар таъсиси ҷойҳои нави корӣ, беҳтар намудани вазъи иҷтимоии аҳоли ва дар ин замина паст намудани сатҳи камбизоатӣ баланд аст. Ҳоло муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз сарчашмаҳои асосии даромад, дар оила маҳсуб меёбад ва ноҳия то ҳол ба даромадҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ниёз дорад.

Бо вучуди афзоиши корхонаҳои саноатӣ дар ноҳия ва баланд гардидани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, аҳоли ханӯз бо ҷойи кор ба пуррагӣ таъмин нагардидаанд.

Ҳангоми омӯзиши аҳоли ва захираҳои меҳнатии ноҳия бунёди корхонаҳои саноатии меҳнатталаб дар шаҳрҳои Душанбе, Ҳисор, Турсунзода, Ваҳдат ва ноҳияҳои Рӯдакӣ ва Шаҳринав боиси кам гардидани шумораи муҳоҷирати меҳнатӣ ва кам шудани бекорон дар ноҳия гардида барои рушди устувор ва самаранокии меҳнат дар тамоми минтақа замина хоҳад гардид.

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – С. 18.

Боби сеюми диссертатсия – «Дурнамои рушд, ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда ва истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор» аз чор зербоб иборат аст. Дар боби мазкур масоили оқилона истифода бурдани сарватҳои табиӣ ва таъсири он дар дурнамои соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, проблемаҳои иқтисодӣ – географии рушди соҳаҳои нақлиёт ва дурнамои рушди сайёҳӣ ва рекреатсия мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби сеюм – «Истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ ва таъсири онҳо ба дурнамои рушди соҳаҳои саноати ноҳия» мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Ба ақидаи мо дурнамои саноати ноҳияи иқтисодии Ҳисор бояд ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, ашёи хом ва истифодаи мақсадноки захираҳои меҳнатӣ равона карда шавад.

Яке аз шартҳои муҳими рушди минбаъдаи соҳаҳои саноати ноҳия ин ба таври комплекси коркарди канданиҳои ғоиданок ва дуруст истифодабарии захираҳои меҳнатӣ мебошад.

Пешрафти минбаъдаи соҳаҳои саноат ва истифодаи мақсадноки сарватҳои табиӣ талаб менамояд, ки пеш аз ҳама барои таъмин намудани талабот ва васеъ ба роҳ мондани савдои хоричӣ, сохтмони заводи семент ва якчанд корхонаҳои нави масолеҳи сохтмонӣ саривақтӣ мебошад. Дар ин маврид барои рушди корхонаҳои истеҳсоли семент, мавҷудияти ашёи хом ва талабот ба маҳсулоти он дар модди аввал мебошад. Ин намудҳои ашёи хом дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор хеле васеъ паҳн гардидаанд. Инчунин ба рушди истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ дар асоси ашёи хоми маҳаллӣ аҳамияти махсус бояд дод. Дар маҷмӯъ тақвият бахшидани корхонаҳои саноатии ноҳия аз қабилӣ заводи Сементи тоҷик, алюминий, алибастер, оҳак ва хишт дар базаи ашёи хом мувофиқи мақсад аст.

Мушкилоти асосие, ки дар самти энергетикаи ноҳия ба мушоҳида мерасад, ин норасогии хатҳои интиқоли барқ, танзими ноустувори шиддат, баҳусус дар фасли зимистон, таъмирталаб гардидани таҷҳизотиҳои истгоҳҳои барқӣ, ки ба азнавсозӣ ниёз доштани онҳо пайдо гардидааст.

Баромадан аз бумбасти комуникатсионӣ – энергетикӣ ин имконият медиҳад, то рушди босубот ва самараноки ҳамаи зернизоми ҶСЭ - и ноҳия таъмин карда шавад.

Дар оянда барои ба анҷом расонидани корҳои сохтмонӣ аз қабилӣ сохтмони корхонаҳои гидроэнергетикӣ, хоҷагии об ва сохтмони роҳҳо, мустаҳкамкунии соҳилҳо, сохтмонӣ манзил, корхонаҳои саноатӣ, фарҳангӣ ва маишӣ дар ҳаҷми хеле калон семент ва маҳсулоти сохтмонӣ сарф хоҳад шуд. Барои таъмин намудани талабот ва васеъ ба роҳ мондани савдои хоричӣ сохтмонӣ кархонаи истеҳсоли ва масолеҳи сохтмонӣ лозим аст. Омилҳои муҳими ҷобачогузорӣ ва рушди корхонаҳои истеҳсолоти семент, ин мавҷудияти ашёи хом ва талабот ба он мебошад, ки дар ноҳияи иқтисодӣ шартҳои истеҳсоли мавҷуд аст.

Ҳангоми омӯзиши самараноки сарватҳои табиӣ ва таъсири онҳо ба дурнамои рушди соҳаҳои саноатӣ лозим меояд, ки истифодаи таҷрибаи давлатҳои пешқадами саноатии ҷаҳон ва амалисозии стратегияи давлатии саноатикунони босурати кишвар, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти саноатии минтақа ва такмили сиёсати қарзӣ молиявӣ барои таъмини соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқӣ ноҳия, таъмин карда шавад.

Зербоби дуҷуми боби сеюм ба «Дурнамои рушди зерсоҳаҳои кишоварзӣ дар ноҳия» бахшида шудааст. Дар ин ҷо қайд мешавад, ки инкишоф ва пешрафти кишоварзӣ барои баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволи дар асоси дигаргунсозии соҳаҳои он имконпазиранд. Кишоварзӣ яке аз муҳимтарин манбаи боло бурдани сатҳи тараққиёти саноати сабуку хӯрокворӣ мебошад. Оқилона ташаккул додани он метавонад дар як муҳлати наздик дигар соҳаҳои асосиро эҳёву инкишоф диҳад.

Роҳи асосии сиёсати аграрии ноҳияи иқтисодии Ҳисор ин мунтазам вусъат намудани истеҳсолот – иқтисодии кишоварзӣ дар асоси маданияти баланди зироаткорӣ чорводорӣ бо мақсади ба даст даровардани ҳосили баланд ба роҳ монда шудааст.

Барои бомуваффақият ҳал кардани барномаи озуқаворӣ ноҳия пурра ва самаранок истифода бурдани замин нақши ҳалкунандаро мебозад. Дар ноҳия заминҳои киштшаванда кифоят нестанд, бинобар истифодаи оқилонаи заминҳои обӣ ба роҳ монда шавад. Дар соҳаи сиёсати аграрӣ ба мақсади баланд бардоштани самаранокии истифодабарии заминҳои кишт, оқилона ҷойгир намудани истеҳсолоти кишоварзӣ, таъминоти аҳоли бо озуқа, бо ашёи хом таъмин намудани саноат ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии деҳотро равона шудааст.

Ҳангоми омӯзиши рушди зерсоҳаҳои кишоварзӣ лозим меояд, ки соҳаи тоқпарварӣ, хусусан дар шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор, Шаҳринав ва бунёди корхонаҳои нав оиди коркарди саноатии ангур ва истеҳсоли коняк, шароб бунёдкарда шавад, ки ҷавобгуи омилҳои географӣ бошад. Инчунин корхонаҳои хурди саноатиро дар асоси хоҷагиҳои деҳқонии боғдорӣ ва ангурпарварии шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор, ноҳияҳои Шаҳринав ва Файзобод рушд додан зарур аст.

Дар зербори сеюми боби сеюм – «Проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ ва имкониятҳои рушди соҳаҳои нақлиёт» мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф ибраз менамояд, ки яке аз унсурҳои асосии таркиби тараққиӣ ноҳия ин нақлиёт ба ҳисоб меравад.

Чунин ҳисобида мешавад, ки омилҳои асосӣ, ки дар ташаккули минтақавӣ ва ҷойгир намудани соҳаҳои истеҳсолот таъсир мерасонад, ин нақлиёт мебошад.

Қайд карда мешавад, ки фаъолияти бомуваффақият ва тараққиёти соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ аз қабилӣ нақлиёт вобастагии калон дорад. Дар навбати худ сатҳи тараққиёт ва самаранокии фаъолияти иқтисодӣ ба нақлиёт таъсири калон мерасонад.

Дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор бо сабаби, релефи кӯҳӣ доштани қисми зиёди ҳудуди ноҳия, мавҷудиятҳои истифодаи намудҳои мухталифи нақлиёт, махсусан нақлиёти автомобилӣ намуди асосии нақлиёт ба ҳисоб меравад.

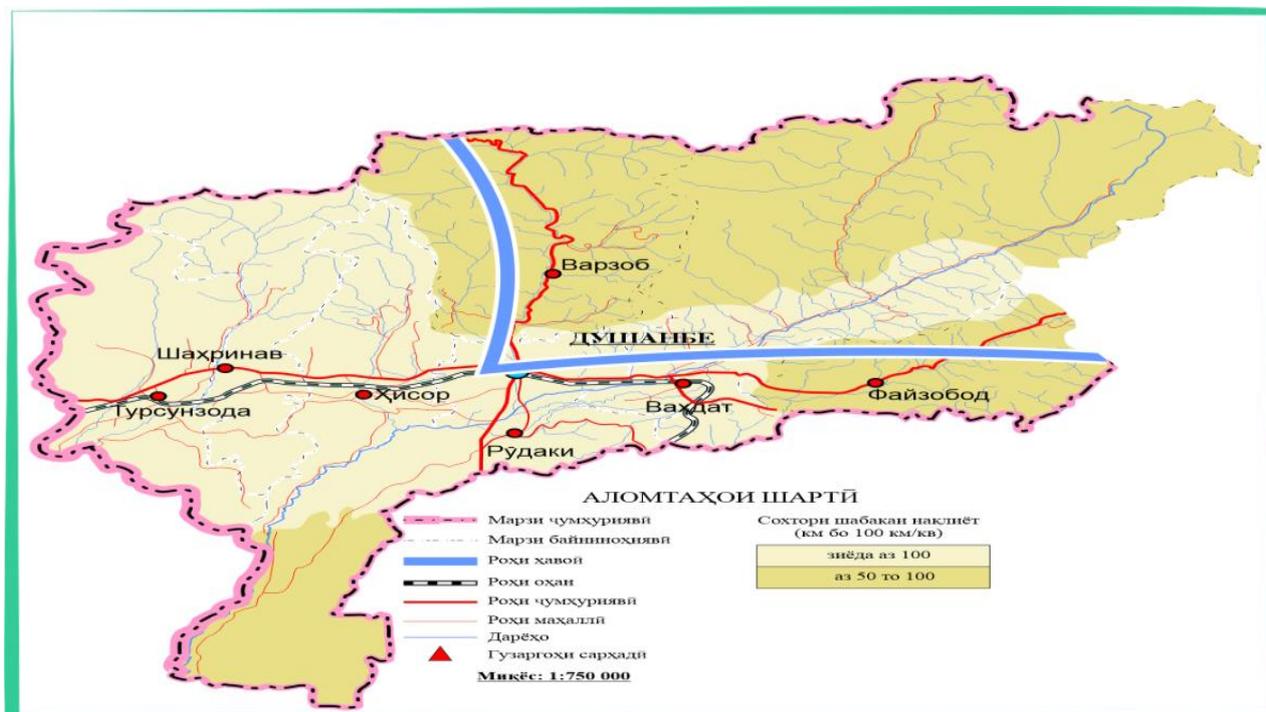
Нақлиётро артерияи ҳар як мамлакат меноманд, ки тавассути он робитаҳои дохилию беруниро амалӣ мегардонад ва ба пешрафти хоҷагии мусоидат мекунад. Шабакаи нақлиётӣ гуфта- ин робитаи нақлиётҳои гуногун дар якҷоягӣ мебошад. Ба шабакаи нақлиётӣ ноҳияи иқтисодии Ҳисор намудҳои зерини нақлиёт шомиланд: роҳи оҳан, автомобилӣ, ҳавоӣ, кубурӣ ва хатҳои интиқоли барқ.

Ҳангоми омӯзиши проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба чунин ҳулоса омадем:

Шабаккаи роҳҳои ноҳия дар шароити хося ташаккул ёфтааст, ки он ба вазъи муосири нақлиёт ва имкониятҳои рушди минбаъдаи он таъсир мерасонад.

Харитаи 5.

Нақлиёт

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси атласи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Корхонаи воҳиди давлатии «Фабрикаи харитасоз». – Душанбе, 2021. – С. 26-27).

Ҳангоми омӯзиши соҳаҳои нақлиёт ба фикри мо сохтани автомагистрал дар атрофи шаҳри Душанбе барои нақлиёте, ки аз қисмати шимол ба ҷануб ва аз шарқ ба ғарби кишвар ҳаракат менамоянд зарураст. Барои бартараф намудани мушкилӣ дар роҳҳои марказии ш. Душанбе, сохтани метро дар шаҳри Душанбе ба мақсад мувофиқ аст.

Зербоби чоруми боби сеюм ба «Дурнамои рушди сайёҳӣ ва рекреатсия» бахшида шудааст. Қайд карда шудааст, ки аҳамият ва нақши сайёҳӣ дар самти рушди иқтисодии кишвар, қонеъ намудани талаботҳои шахсӣ, бо ҳам алоқамандии муносибатҳои иҷтимоии байни кишварҳо бо таври воқеъӣ арзёбӣ намудан, кори басо мушкил аст.

Рушди соҳаи сайёҳиро метавон бо роҳи ташкили инфрасохтори замонавӣ ва муаррифӣ намудани сарватҳои туристӣ таъмин намуд.

Релефи қисмати кӯҳсори ноҳияи иқтисодии Ҳисор (дараи Варзоб, Ромит) барои рушди кӯҳнавардӣ ва лижаронии кӯҳӣ ниҳоят мусоид мебошад. Рӯзҳои офтобӣ дар ноҳия кифоя буда, ин имконият медиҳад, ки сайёҳони дохилӣ ва берунӣ нафақат дар фасли тобистон, балки дар баҳор ва тирамоҳ низ аз мавзёҳои ноҳия истифода намоянд. Хусусан дар шароити гузариш ба иқтисоди бозаргонӣ мавҷуд будани бекорӣ дар мавзёҳои кӯҳистон, водор менамояд, ки дар ин минтақаҳо роҳҳои нави сайёҳӣ ва муассисаҳои хизматрасонӣ бино намоем. Ба ин мақсад дар мавзёҳои дараи Варзоб, Ромит ва ғайра роҳҳои нави сайёҳӣ кушода шуданд ва онҳоро такмил бояд дод.

Дар оянда барои пешрафти иқтисодиёти ноҳияи иқтисодии Ҳисор рушд додани соҳаҳои сайёҳӣ ва рекреатсия ба мақсад мувофиқ аст.

Аз ин рӯ, ба андешаи мо инкишофи сайёҳӣ ва рекреатсия дар ҳудуди ин ё он минтақа пеш аз ҳама бо хусусиятҳои иқтисодӣ – иҷтимоӣ, демографӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ вобастагии зиҷ дорад.

Бинобар ин ташкилу тараққи додани соҳаҳои сайёҳӣ ва рекреатсия, бунёд намудани иншоотҳои санаторию истироҳатӣ дар ноҳияи мазкур ба аҳамияти иқтисодию иҷтимоӣ ва ҳам маънавӣ молик аст.

Афзалиятҳое, ки дар ноҳия барои рушди сайёҳӣ лозиманд инҳо мебошанд:

– иқтидорҳои муҳими табиӣ - экологӣ, таърихӣ-фарҳангӣ ва рекреатсионӣ;

– мавҷудияти шароитҳои зарури барои рушди намудҳои гуногуни сайёҳӣ;

– ташкили чорабиниҳои оммавӣ ва нақшаҳои шавқовар барои рушди сайёҳӣ дар ноҳия.

Ҳангоми омӯзиши сайёҳӣ ва рекреатсия ба андешаи мо бояд, ки ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва дохилӣ барои маблағгузорию рушди инфрасохтори сайёҳӣ, имкониятҳои рушд ёфтани намудҳои гуногуни сайёҳӣ ва инкишоф додани иқтидори иқтисодӣ аз ҳисоби рушди бозори хизматрасонӣ пурзур гардонида шавад.

ХУЛОСА

Омилҳои ташаккулёбӣ ва ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда дар давраи тӯлоии ҷамъияти инсонӣ вобаста ба ташаккулёбии ноҳияҳои иқтисодӣ ва захираҳои меҳнатӣ таъсири назаррас мерасонанд. Аз ин рӯ, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст.

1. Масъалаҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда, ҷанбаҳои гуногуни иҷтимоӣ-иқтисодӣ, принципҳои ташкил ва ҷойгиркунии истеҳсолоти кишоварзӣ ва саноат, мутобиқсозии онҳо ба шароити муносибатҳои бозорӣ асоснок карда шудаанд, ки имконият дод то оид ба самаранок истифодабарии онҳо ва дуруст ҷобачогузории қувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳия тавсияҳо пешниҳод карда шаванд.

2. Тарақиёти иқтисодии ноҳия ба оқилона ҷойгир намудани қувваҳои истеҳсолкунанда ниёз дорад. Зеро ба самаранокии иқтисодӣ ҳамон вақт ноил гардидан мумкин аст, ки барои истихроҷ, коркарди ашёҳои хоми саноатӣ, истеҳсол ва кашонидани маҳсулот, ҷалб намудани қувваи корӣ, сӯзишворӣ, барқ ва нақлиёт маблағ беҳуда сарф нашавад.

3. Ноҳияи иқтисодии Ҳисор аз ҷиҳати захираи канданиҳои фойданок, истихроҷ, коркард ва истифодаи онҳо дар ҷумхурӣ яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Аз ҷумла захираҳои зиёди гилҳои ба оташ тобовар, ангишт, флюорит, каолитин, волфрам, руҳ, мис, висмут, кадмий, кварс (категорияҳои А+В) ва ғайра мавҷуданд. Дар ноҳия соҳаҳои рушд ёфтаанд, ки дар асоси канданиҳои фойданоки табиӣ фаъолият доранд ва ба омилҳои табиӣ бештар алоқаманд мебошанд [10–М].

Соли 2020 дар ноҳия 1717 млн кВт соат неруи барқ, 0,2 ҳазор тонна рағани растанӣ, 0,5 млн кутӣ консерва, 239,8 ҳазор тонна семент, 8 ҳазор метри мукааб маснуоти оҳану бетони васлшаванда, 3,0 млн дона хишт, 7544 ҷуфт ҷуроб, 6,7 млн метри мураббаъ матоъ, 885,1 ҳазор ҷуфт пойафзол, 4110 тонна гушт ва 6,7 ҳазор тонна шир истеҳсол карда шуд.

4. Истифодаи сарватҳои табиӣ дар истеҳсолот ва муайян намудани таъсири онҳо дар рушд ва ҷобачогузории истеҳсолот тадбирҳои иловагиро тақозо менамояд. Дар шароити ҳозира, бояд ҳамаи ташкилотҳои дахлдор кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки роҳҳои истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва таъсири онҳоро дар рушд ва ҷобачогузории истеҳсолот вобаста ба минтақаҳои алоҳидаи ноҳия муайян кунанд [8–М].

5. Дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор бештар он соҳаҳои рушд ёфтаанд, ки дар асоси канданиҳои фойданоки табиӣ фаъолият доранд ва ба омилҳои табиӣ бештар алоқаманд мебошанд. Қисми зиёди қонҳои ашёи хоми саноатӣ ғайриқаноатбахш истифода бурда мешаванд [10–М].

6. Рушди ноҳия дар асри XXI бе тарақӣ додани соҳаҳои муҳимми саноат ғайриимкон аст. Корхонаҳои саноатии ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба дараҷаи зарурӣ рушд наёфтаанд. Баъзе аз онҳо ба бӯҳрони иқтисодӣ дучор шуда, пурра фаъолият намекунанд. Дар ин вазъият бештар корхонаҳои саноати сабук, хӯрокворӣ, мошинасозӣ ва масолеҳи сохтмонӣ қарор доранд [6–М].

7. Корхонаҳои саноатии ноҳия бо сабаби номукамал будани танзими гумрукию тарифӣ, ба имкониятҳои, ки узвият дар СУС ба онҳо медиҳад, истифода карда наметавонанд. Меъёрҳои гумрукӣ барои воридоти матоъҳои пахтагин ва қолинҳо нисбат ба меъёрҳои пешбининамудаи СУС ба маротиб паст мебошад. Маълумоти омории давлатҳои гуногун нишон медиҳад, ки дар бозори дохилии мамлакат маҳсулот бе сертификати мутобиқат ва пардохти боҷи гумрукӣ ба фуруш бароварда мешавад.

8. Таъмини аҳоли бо ҷойи кор яке аз проблемаҳои муҳимми ноҳия мебошад. Яке аз роҳҳои ҳалли ин проблема, ташкили ҷойҳои кории нав бо роҳи сохтмони корхонаҳои саноатии меҳнатталаб мебошад. Бо вучуди он, ки захираҳои меҳнатӣ ҳамасола дар ноҳия афзоиш меёбанд, вале бо ҷойи кор таъмин намудани онҳо мушкilotи зиедоро ба бор меорад. Дар ноҳия сатҳи муҳочирати меҳнатӣ, норасоии ҷойҳои нави корӣ ва сатҳи камбизоатӣ ба назар мерасад ва муҳочирати меҳнатӣ яке аз сарчашмаҳои асосии даромади аҳоли мебошад. Маълум аст, ки ноҳия то ҳол аз даромадҳои муҳочирони меҳнатӣ вобастагии калон дорад [1–М].

9. Дар рушд, чобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда ва тараққиёти иқтисодиёт нақлиёт нақши муҳим дорад. Соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор хануз дар солҳои ҳокимияти Шуравӣ рушд ёфта буд ва ноҳия ба тамоми ҳудуди ҷумҳурӣ алоқаи мунтазам дорад. Соли 2020 дар ноҳия 85,8%-и борҳо тавассути нақлиёти автомобилӣ ва 13,1% бо роҳи оҳан ва 1,1% бо дигар намуди нақлиёт интиқол дода шудааст. Ин аз вазъи рушдёфтаи шабакаи нақлиёт дар ноҳия нисбат ба дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳад.

10. Соҳаи кишоварзӣ яке аз самтҳои асосии пешбурди иқтисодиёти ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба ҳисоб рафта, дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ ноҳия ва ҷумҳурӣ нақши муҳимро мебозад. Яке аз омилҳои асосие, ки ба коҳишёбии майдони умумии кишт таъсир мерасонад ин аз гардиши кишоварзӣ бозмондани заминҳои кишт ва гузаронидани заминҳо аз як категория ба категорияи дигар аст [4–М].

11. Динамикаи ноустувори ҷамъоварии мева ва ангур ба сармои барвақтии баҳорӣ вобастагии калон дорад, ки тули чанд соли охир дар кишвар ин масъала ташвишвар гардидааст. Лекин тайи солҳои охир афзоиши ҳосилнокии аксарияти зироатҳои кишоварзӣ баланд аст.

12. Зиёдшавии мунтазами аҳолии минтақа, афзоиши бекорӣ, баландшавии нархи барқ ва истифодаи ғайриоқилонаи захираҳои заминӣ, боиси афзудани нархи маҳсулоти озуқаворӣ гардадааст, ки ин ҳолатро ҳамчун шурушавии мушкilotи саноатӣ дар минтақа арзёбӣ кардан мумкин аст [1–М].

13. Дар оянда бо мақсади ба анҷом расонидани корҳои сохтмонӣ, аз қабili корхонаҳои гидроэнергетикӣ, хочагии об ва сохтмони роҳҳо, мустаҳкамкунии соҳилҳо, сохтмонӣ манзил, корхонаҳои саноатӣ, фарҳангӣ ва маишӣ дар ҳаҷми хеле калон семент ва маҳсулоти сохтмонӣ сарф хоҳад шуд. Барои таъмин намудани талабот ва васеъ ба роҳ мондани савдои хориҷӣ, сохтмонӣ кархонаи истеҳсолӣ ва масолеҳи сохтмонӣ лозим аст. Омилҳои муҳими чобачогузорӣ ва рушди корхонаҳои истеҳсолоти семент, ин мавҷудияти ашёи хом ва талабот ба он мебошад. Захираи ашёи хом дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор хеле зиёд мебошад. Рушди истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ дар асоси ашёи хоми маҳаллӣ, аҳаммияти ниҳоят муҳимро пайдо мекунад [5–М].

14. Истифода бурдани имконият ва иқтидори сайёҳӣ ва рекреатсионии ноҳияи иқтисодии Ҳисор барои ҳал намудани бисёр масъалаҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ, ки дар ноҳия вучуд доранд имконияти васеъ фароҳам меоварад. Пеш аз ҳама сафи бекорон дар ноҳия коҳиш хоҳад ёфт [3–М].

Тавсияҳои зикршуда оид ба чобачогузори кувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор дар оянда метавонад бешубҳа ба рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақа ва ноҳияву шаҳрҳои он мусоидат намуда, дар маҷмӯъ саҳми ноҳияро дар рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ афзун намоянд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси таҳлили хусусиятҳои иқтисодӣ – географии кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор, ки дар боло зикр гардид, дурнамои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ноҳия бояд бо истифода аз самараноки ашёи хоми табиӣ, захираҳои энергетикӣ ва нуруи инсонӣ алоқаманд карда шавад. Ноҳия дорои захираҳои беназири гилҳои ба оташ тобовар, ангишт, флюорит, каолин, волфрам, руҳ, мис, висмут, кадмий, кварс ва ғайра мебошад. Дар ноҳия тараққиёти истеҳсолоти хочагии қишлоқ бо заминаи ашёи хоми коркарди маҳсулот устувор таъмин намудани саноати сабук ва хуроквориро кафолат медиҳад. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо таҳқиқоти диссертатсия чораҳои афзалиятноки зеринро тавсия медиҳад:

1. Барои раванқ додани сикли пурраи истеҳсолии молу маҳсулоте, ки аз дигар минтақаҳо ва хориҷи кишвар ба ноҳия ворид мешаванд, воридоти ин маҳсулотҳоро коҳиш дода, ноҳияро ба содиркунандаи асосии молу маҳсулоти босифат муаррифӣ намуд. Ба ин мақсад корҳои зеринро ба анҷом расонидан зарур аст:

– пурра аз худ намудани сарватҳои табиӣ, дуруст ҷобачогузори соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, сайёҳӣ ва савдо; махсусгардонии соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ дар ноҳия; афзоиш додани коркарди сарватҳои табиӣ ва бунёди корхонаҳои нави саноатӣ аз ҳисоби сармоягузори дохилӣ ва хориҷӣ; барқарор намудани корхонаҳои аз ғайри табиӣ монда, аз ҳисоби сармоягузори хориҷаву ватанӣ ва таъмин намудани онҳо бо технологияи муосир; ғайри табиӣ бевоситаи сохторҳои ҳокимияти давлатӣ дар тарҳрезӣ ва татбиқи маҷмуи ҷорабиниҳо барои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ дар бозори дохилӣ; қабули стратегияи дарозмуҳлати махсуси истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ дар ноҳияи иқтисодӣ; истифодаи таҷрибаи давлатҳои пешқадами саноатии ҷаҳон ва амалисозии стратегияи давлатии саноатикунони босуръати кишвар; баланд бардоштани самаранокии соҳаҳои саноат, коркарди маҳсулоти ватанӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти саноатии минтақа; назорати давлатии ҷиддӣ оид ба рақобати маҳсулоти ватанӣ ва воридотӣ; ҳимояи бозори дохилӣ аз маҳсулоти қочоқ, пастсифат ва зарарнок; такмили сиёсати қарздиҳӣ молиявӣ барои таъмини соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқӣ ноҳия, таҳия ва амалисозии механизми қарздиҳии имтиёзнок, барои хариди таҷҳизоти муосир; таҳия ва ташкили низоми ҳамоҳангсози рушди стратегияи ноҳия, оид ба ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда; ҷорӣ намудани низоми пешгӯии демографӣ ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳия; мукамалгардонии низоми ҳамкориҳои байнисоҳавӣ дар бахшҳои озуқаворӣ, саноат, нақлиёт, ҷиҳати таъмини беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ.

2. Дар соҳаи кишоварзӣ чунин корҳоро ба анҷом расонидан лозим аст:

– барқарор ва беҳтар намудани системаи иригатсионии заминҳои обёришаванда, шабакаҳои обёрӣ ва тоза намудани захбуру захкашҳо; азхуд намудани заминҳои бекорхобида; барқарор ва аз нав ба истеҳсолот ворид намудани заминҳои шӯршуда ва бекорхобида; самаранок истифодабарии қитъаҳои наздихавлигӣ;

– ташкили ҷароғоҳо барои рушд додани хоҷагиҳои зотпарвари ноҳия, беҳтар намудани ҳолати ҷароғоҳо дар минтақаҳои доманакӯх ва баландкӯҳии ноҳия; зиёд намудани саршумори ҷорҳои зотӣ ва сермаҳсул дар ноҳия;

– афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ бояд на танҳо аз ҳисоби омилҳои омилҳои экстенсивӣ, балки аз ҳисоби омилҳои интенсивӣ баландбардории ҳосилнокии зироатҳо ва маҳсулнокии ҷорво таъмин карда шавад. Барои амалӣ гардонидани ин мақсад оқилона истифода кардани захираи обу замин, шароитҳои мусоиди табиӣ ва иқлимӣ ноҳия, истифодаи самараноки дастовардҳои илму техника, таҷрибаи аҳолии маҳаллӣ ва навсозии соҳаҳои кишоварзӣ мувофиқи мақсад аст;

– кам намудани таъсири антропогенӣ ба муҳити зист ва насби таҷҳизоти замонавӣ ҷиҳати паст кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист.

3. Ноҳияи иқтисодии Ҷисор дорои захираҳои зиёди сайёҳӣ ва рекреатсионӣ буда, рушди ин соҳаҳо натавонанд ба иқтисодиёти кишвар кумак мерасонад, балки дар оянда ба ҷойи қори доимӣ таъмин намудани аҳолии кишвар шароити мусоид фароҳам оварда метавонад.

Барои ноил гардидан ба рушди соҳа чунин имкониятҳо мавҷуд аст:

– мавқеи мусоиди ҷойгиршавии географӣ, вазъи муътадили сиёсӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии ноҳия, ки боиси ҷалби сайёҳон шуда метавонад; имкониятҳои инкишофи бозори хизматрасониҳои сайёҳӣ, ҳангоми самаранок истифода намудани захираҳои сайёҳии мавҷуда ва инфрасохтори сайёҳӣ;

– ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва дохилӣ барои маблағгузори рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар ноҳия;

– инкишоф додани иқтисодии иқтисодӣ аз ҳисоби рушди бозори хизматрасонӣ.

4. Ноҳияи иқтисодии Ҷисор дорои захираҳои бузурги ашёи хом, захираҳои меҳнатӣ ва шароитҳои мусоиди географӣ мебошад, ки метавонад ба рушди соҳаҳои саноат - саноати вазнин, сабук ва хӯрокворӣ дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат мусоидат намояд. Ташкил намудани корхонаҳои муосири дорои технологияи баланд истеҳсолӣ ба коргарон ва мутахассисони баландихтисоси инженерии техникӣ эҳтиҷдоранд. Аз ҳамин сабаб, ҷиҳати омода намудани мутахассисон ва коргарон барои

соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ, беҳтар намудани сифат ва дараҷаи тахассусии онҳо чораҳои амалӣ андешидан зарур аст.

5. Барои бартараф намудани мушкилоти нақлиёти ноҳия чунин тадбирҳоро ба анҷом расонидан лозим аст:

– бунёди автомагистрал дар атрофи шаҳри Душанбе барои нақлиёте, ки аз қисми шимол ба ҷануби кишвар ҳаракат мекунад ва баракс, ки он ба бартараф намудани мушкилотҳо дар раҳҳои марказии ш. Душанбе мегардад; ба анҷом расонидани соҳмони роҳҳои оҳане, ки дар байни Тоҷикистон ва давлатҳои ҳамсоя ба нақша гирифта шудааст;

– сохтани фурудгоҳи иловагӣ ва ҷонок намудани фаъолияти ширкатҳои давлатӣ ва хусусӣ, муҷаҳаз гардонидани онҳо ба ҳавопаймоҳои муосири мусофиркаш ва боркаш;

– гузаштан ба истифодаи мнбаҳои алтернативии энергия ва нақлиёти аз ҷиҳати экологӣ ҷавобгуй (экотранспорт) дар дохили шаҳрҳои калон дар ноҳия, ба мақсади беҳтар намудани ҳолати экологии минтақа;

– бунёди метро дар шаҳри Душанбе барои беҳтар намудани вазъи нақлиёти мусофиркашонӣ дар ноҳия.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

- [1–М]. Ибодов, Ш.М. Захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои самаранок истифодабарии онҳо дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2018. – №5. – С. 103-108; ISSN 2413-5151.
- [2–М]. Ибодов, Ш.М. Рушд ва ҷобачогузори соҳаҳои саноат дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2018. – №2. – С. 137–141. ISSN 2413-5151.
- [3–М]. Ибодов, Ш.М. Омилҳои дурнамои рушди туризм ва рекреатсия дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов., О.В. Гурукова. // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – №2 (2). – С. 85-88; ISSN 2707-9996.
- [4–М]. Ибодов, Ш.М. Рушд ва ҷобачогузори соҳаҳои хоҷагии қишлоқ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2019. – №3/1. – С. 98-103; ISSN 2413-5151.
- [5–М]. Ибодов, Ш.М. Самаранок истифодабарии сарватҳои табиӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2019. – №1 (1-2). – С. 26--31; ISSN 2707-9996.
- [6–М]. Ибодов, Ш.М. Ташабусҳои созандаи асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-пешвои миллат дар иншооти бузурги аср, Роғун. [Матн] / Ш.М. Ибодов., Д.А. Мирзомуддинов // Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2021. – №1 (3). – С. 107-112; ISSN 2789-0953.
- [7–М]. Ибодов, Ш.М., Наимов Ҳ. Таъсири офатҳои табиӣ ба иқтисодиёти ҷамомадҳои маҳаллии водии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов., Ҳ.Ф. Наимов // Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2022. – №2 (3). – С. 141-145; ISSN 2789-0953.
- [8–М]. Ибодов, Ш.М., Қаландаров, А.А., Раҳимов, Б.Э. Дурнамои рушди зерсоҳаҳои кишоварзӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] Ш.М. Ибодов, А.А. Қаландаров, Б.Э. Раҳимов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. – №4 (16). – С. 80-86; ISSN 2707-9996.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ–амалӣ чоп шудаанд:

- [9–М]. Ибодов, Ш.М. Обҳои дохилии водии Ҳисор ва роҳҳои оқилона истифодабарии онҳо [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Роҳҳо ва самтҳои истифодабарии самаранокии захираҳои оби Тоҷикистон». – Душанбе, 2018. – С. 219-226.
- [10–М]. Ибодов, Ш.М. Нақши ландшафтҳои антропогенӣ водии Ҳисор дар рушди туризм ва рекреатсия [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Муҳимияти рушди туризми дохилӣ». – Душанбе, 2017. – С. 153-160.
- [11–М]. Ибодов, Ш.М. Таърихи рушд ва дурнамои энергетикаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «НБО – Роғун кафолати истиқлолияти энергетикаи Тоҷикистон». – Душанбе, 2019. – С. 107-109.
- [12–М]. Ибодов, Ш.М. Тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба пиряхҳои ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои экологии имрӯзаи оби тоза ва саҳми он дар рушди устувори ҷомеа». – Душанбе, 2020. – С. 81-89.
- [13–М]. Ибодов, Ш.М. Проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ рушди соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ», инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2021. – С. 12-19.
- [14–М]. Ибодов, Ш.М. Шароитҳои иқлимӣ ва таъсири онҳо ба захираҳои оби пастхамии Зиддӣ [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ», инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2021. – С. 328-337.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

**УДК: 911.3 (575.3)
ББК: 65.04 (2 точик)
И – 13**

ИБОДОВ ШУХРАТ МАХМАДИЕВИЧ

**ЭКОНОМИЧЕСКО – ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ
РАЗВИТИЯ И РАЗМЕЩЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ
СИЛ ГИСАРСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЙОНА**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD),
доктора по специальности 6D060901 – Экономическая, социальная,
политическая и рекреационная география

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена на кафедре экономической и социальной географии Таджикистана государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Научный руководитель: **Каландаров Ахрор Ахмадович** – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры экономической и социальной география ТГПУ имени Садриддина Айни.

Официальные оппоненты: **Рахимов Абдуфаттох Ибрагимович** – доктор географических наук, профессор, заместитель ректора по учебной работе Худжандского государственного университета.

Рауфи Абдугаффор – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры отраслевой маркетинг и международный Технологического университета Таджикистана.

Ведущее учреждение: Государственное учреждение высшего профессионального образование «Аграрный Университет Таджикистана имени Шириншоха Шохтемура».

Защита диссертации состоится «05» мая 2023 года, в 10⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.КOA-058 при ТГПУ им С. Айни (Республика Таджикистан, 734003, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121, E-mail: ibfo@tgpu.tj, тел: (+992) 90-772-80-80; зал диссертационного совета университета).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tgpu.tj и в Научной библиотеке ТГПУ имени С. Айни, по адресу 734003, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121.

Автореферат разослан «____» _____ 2023 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук, доцент**

Джураев А.Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. За последние годы, благодаря мудрой политике основоположника мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмана, были приняты и введены в действие ряд законов, решений и национальных стратегий. В практике развития страны, приняты четыре стратегические цели для обеспечения устойчивого развития экономики страны: 1. Обеспечение энергетической независимости. 2. Выход из коммуникационного тупика. 3. Обеспечение продовольственной безопасности. 4. Ускоренная индустриализация страны.

Анализы показывают, что только в случае достижения энергонезависимости, избавления от коммуникационного тупика, обеспечения продовольственной безопасности и индустриализации экономика страны получит полноценное развитие. Республика Таджикистан достигла почти 3-х стратегических целей, а реализуется 4-я цель, и это заставляет учитывать экономические, социальные, экологические особенности и размещение производительных сил при строительстве промышленных объектов.

Большое значение имеет изучения и рациональное размещение производительных сил в экономических районах. При изучении производительных сил в исследовании природных ресурсов, населения необходимо проводить исследования уровня развития промышленности, сельского хозяйства, транспорта, туризма и отдыха, а также выявления проблем в различных отраслях экономики

Во времена Советского Союза при АН РТ (ныне НАНТ) было создано Управление производительных сил. После обретения независимости и распада Советской власти данное ведомство по неизвестным причинам прекратило свою деятельность. Позднее некоторые ученые в своих научных исследованиях изучали некоторую сторону вопроса в общем порядке. Изучения производительных сил экономического района Гиссара научно-исследовательская работа не проводилась.

Причиной выбора в качестве объекта научного исследования экономического района Гиссар Республики Таджикистан является то, что район чрезвычайно богат природными ресурсами, такими как водно-энергетические ресурсы, минеральные и неминеральные ресурсы. На территории района недостаточно изучены освоение и использование природных ресурсов, развитие и размещение производительных сил сельского хозяйства, транспорта и связи, туризма и рекреации, все это указывает на актуальность выбранной темы.

Исходя из этого в диссертации дается оценка анализу и обсуждению поставленных проблем и выявлению причин, оказывающих негативное влияние на размещение производительных сил в экономическом районе Гиссара. Комплекс данных вопросов поставил цель изучения и решения вытекающих проблем, и это первая попытка анализа и изучения экономико-географических особенностей и размещения производительных сил в экономическом районе Гиссара.

В целом эти факторы свидетельствуют о важности предмета диссертационного исследования.

Степень научной разработанности изучаемой проблемы. При изучении экономико-географических проблем производительных сил бывшего СССР такие исследователи, как Н.Т. Агафонова¹, Э.Б. Алаева², П.М. Аламбиева³,

¹ См.: Агафонов Н.Т. Основные проблемы формирования производственно-территориальных комплексов СССР: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Ленинград, 1970. – 39 с. (691).

² См.: Алаев Э.Б. Проблемы экономического районирования в Германской Демократической Республике: дис. ... канд. геогр. наук. – Москва, 1960. – 236 с.; Алаев Э.Б. Региональное планирование в развивающихся странах: дис. ... д-ра эконом. наук. – Москва, 1973. – 329 с.

³ См.: Аламбиев П.М. Основные работы: «Экономическое районирование СССР» (кн. 1–2, 1959. – 63 с.); «Ликвидация экономического неравенства народов Советского Востока и социалистическое размещение промышленности» (1958. – 451 с.); «Географические проблемы развития крупных экономических районов СССР» (1964, соавтор. – 517 с.); Аламбиев П.М. Экономическое районирование СССР / Науч.-исслед. экон. ин-т Госплана СССР. – Москва: Госпланиздат. В 2 т. Т. 1 1959. – 263 с.; Т. 2. – 1963. – 248 с.; Аламбиев П.М. Проблемы генерального экономического районирования СССР на современном этапе / П.М. Аламбиев // Материалы к III Съезду Географического общества СССР. Доклады по проблеме: Экономическое районирование страны. – Ленинград: [б. и.], 1959. – 22 с.; Аламбиев П.М. Экономические районы нашей страны. – Москва:

Н.Н. Колосовский⁴, А.Е. Пробст⁵, Я.Г. Фейгина⁶, А.Т. Хрущева⁷ и другие внесли свой вклад.

Данный вопрос обсуждался в работах таких отечественных ученых, как: Д.Н. Гуфронова⁸, М. Нурназарова⁹, Ш.Т. Рахмонова¹⁰, Н.Х. Хоналиева¹¹, Р.Н. Хайдаровой¹², К.Ш. Джураева¹³. Однако значительных научных работ по выявлению экономического развития – географии, и размещению производительных сил в экономическом районе Гиссара не проводилось.

Связь исследования с программами (проектами), научной тематикой. Диссертация подготовлена в научном направлении кафедры экономической и социальной географии факультета географии Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни, по теме «Экономико-географические особенности развития производительных сил в Республики Таджикистан в эпоху глобализации».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования научно обосновать выводы по совершенствованию изучения и развития производительных сил в экономическом районе Гиссар и разработать, рекомендации и предложения по эффективному использованию природных ресурсов, обеспечению населения рабочими местами, а также устранение экономических и социальных проблем в районе.

Задачи исследования. Основной задачей исследования является обоснование рационального размещения производительных сил в Гиссарском экономическом районе Республики Таджикистан.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи:

- исследование теоретических и методологических вопросов;
- изучить историю формирования отраслей народного хозяйства региона;
- изучение и анализ географического положения, условий и природных ресурсов Гиссарского экономического района;
- анализ и оценка современного состояния развития и размещения промышленных отраслей региона;
- определение путей передислокации сельскохозяйственных отраслей региона;
- оценка населения, трудовых ресурсов и проблемы их эффективного использования в Гиссарском экономическом районе;
- эффективное использование природных ресурсов и определение его влияния на перспективы отраслей промышленности региона;

Географгиз, 1961. – 96 с.; Алампиев П.М. Ликвидация экономического неравенства народов Советского Востока и социалистическое размещение промышленности: (Ист. опыт Казах. ССР) / Акад. наук СССР. Ин-т экономики. – Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 451 с.

⁴ См.: Колосовский Н.Н. Основы экономического районирования. – М.: Госполитиздат, 1958. – 200 с.; Колосовский Н.Н. Теория экономического районирования. – М., 1969. – 167 с.

⁵ См.: Пробст А.Е. Проблемы размещения социалистической промышленности. – М.: Экономика, 1982. – 215 с.

⁶ См.: Фейгин Я.Г. Вопросы размещения производительных сил и развития экономических районов. – М., 1964. – 216 с.; Фейгин Я.Г. Ленин и социалистическое размещение производительных сил. – М., 1969. – 115 с.; Фейгин Я.Г. Размещение производительных сил СССР. – М.: Политиздат при ЦК ВКП (б), 1941. – 133 с.

⁷ См.: Хрущев А.Т. Промышленные районы и узлы СССР. – М., 1972. – 280 с.; Хрущев А.Т. География промышленности СССР. – М., 1979 – 440 с.

⁸ См.: Гуфронов Д.Н. геоэкономические особенности размещения производных сил в условиях переходной экономики: на примере Согдийской области Республики Таджикистана: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Душанбе, 2017. – 153 с.

⁹ См.: Нурназаров М. Развитие и размещение промышленности Северного Таджикистана / Под ред. канд. экон. наук У.Х. Клецьманя; АН Тадж. ССР. Ин-т экономики. – Душанбе: Дониш, 1974. – 109 с.

¹⁰ См.: Рахмонов Ш.Т. Экономико – географические проблемы размещения производных сил Таджикистана в условиях трансформируемой экономики: на примере Зеравшанского региона: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 166 с.

¹¹ См.: Хоналиев Н.Х. История развития и размещение промышленности Таджикистана в 1924-2005 г.: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. – Душанбе, 2009. – 240 с.

¹² См.: Хайдарова Р.Н. Экономико – географическая проблема развития Гиссаро-Вахшского промышленного района. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 110 с.

¹³ См.: Джураев К.Ш. Развитие и развитие производительных сил Таджикистана: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Москва, 1972. – 206 с.;

- определение перспектив развития секторов сельского хозяйства Гиссарского экономического района;
- анализ и выявление экономико-географических проблем и возможность развития транспортной отрасли;
- приоритетные направления туризма и отдыха в регионе.

Объектом исследования является экономико-географическая особенность развития и размещения производительных сил Гиссарского экономического района.

Предмет исследования экономико-географические особенности развития и размещения производительных сил Гиссарского экономического района.

Научная новизна исследования заключается в обосновании, анализе, разработке и переработке механизмов развития и размещения производительных сил в экономическом районе Гисара, в условиях перехода к рыночной экономике.

Диссертация выполнена на основе твердой позиции автора всестороннего исследования вопроса об экономико-географических особенностях развития производительных сил в экономическом районе Гисара. Для дальнейшего улучшения ситуации с переносом производительных сил, в Гиссарском экономическом районе в области развития экономико-географического положения района были внесены ряд предложений. Новизна исследования выражается также в том, что данный вопрос до сих пор не освещался в комплексном монографическом исследовании в Республике Таджикистан. На равнес, современной эпохой возникает потребность в изучении экономико-географических особенностей развития и перемещения производительных сил в экономическом районе Гисара, а также в разработке новых механизмов его правильной реализации. Диссертация является первой научной работой, в которой предпринята попытка комплексного изучения экономико-географических особенностей развития и перемещения производительных сил в экономическом районе Гисара.

Теоретическая и научно-практическая значимость исследования. Результаты исследования могут способствовать совершенствованию использования производительных сил страны. Научные достижения могут быть использованы в высших учебных заведениях Республики Таджикистан в процессе преподавания естественной географии, экономической и социальной географии Таджикистана, геоэкологии, туризма и рекреации и др.

Положения, выносимые на защиту. В ходе выполнения научного исследования автор дал ряд практических рекомендаций, в том числе:

1. В результате изучения и анализа теоретико-методологических вопросов размещения производительных сил в Гиссарском экономическом районе доказано, что он выявляет различные аспекты экономических и экологических проблем а также активно участвует в решении важных вопросов взаимоотношений между природой и обществом.

Основными и важными в широком круге задач развертывания производительных сил мы считаем следующие проблемы:

- освоение и рациональное комплексное использование природных ресурсов в региональном производстве;
- повышение уровня жизни населения различных районов, за счет развития экономической отрасли;
- развитие экономики региона с учетом этнического, религиозного состава, национальных традиций и особенностей жизни населения;
- экологические аспекты развития и размещения производительных сил.

Экономическое развитие региона требует рационального размещения производительных сил, так как экономическая эффективность достигается при меньших затратах средств на добычу, переработку промышленного сырья, производство и транспортировку продукции, использование рабочей силы, топлива, электроэнергии и транспорта. В связи с этим одной из проблем повышения

эффективности производства района является комплексная переработка природных ресурсов.

2. Гисарский экономический район занимает одно из видных мест на территории республики по географическому расположению, а также условиям и природным ресурсам. Доказательством данных заявлений является наличие огнеупорных глин в Турсунзадинском районе (Ташкунатском), р. Варзоб (вместе с углем Зиддинского угольного разреза: 5,5 млн. тонн). Поэтому, исходя из запаса этого сырья, в перспективе считаем целесообразным построить завод по производству огнеупорного кирпича для металлургических печей.

Месторождения вольфрамовых руд расположены в горных массивах Гиссара - месторождения Майхура, Кабути, Такфон и Сармад. Геологические работы последующих лет показали, что помимо вольфрама в этом руднике присутствуют цинк, медь, висмут, кадмий и индий. С этой точки зрения на базе этих месторождений можно построить обогатительную фабрику.

На правом берегу реки Такоб находится Такобский кварцевый рудник, где мощность кварцевого слоя достигает до 300 метров. Доказано, что запасы кварца категорий А+В составляют более 218 000 тонн. На базе этого рудника строительство завода по производству стекла в Варзобском районе, который будет использоваться под цехом по изготовке дверей и окон в городе Турсунзаде.

В области имеется 32 рудника строительных материалов, из них 6 составляют шахты строительного камня, 5 из них глины, 4 рудника гипса и 5 рудников известняка. В настоящее время эксплуатируются 4 рудника по добыче глины, 5 рудник по добыче известняка и 1 рудник по добыче строительного камня. На базе этих рудников построены промышленные предприятия в районах Рудаки и Гиссара, которые частично снабжают население продукцией строительной индустрии (кирпич, известь, строительные камни). Таким образом, мы можем создать промышленный завод по производству асбестовых труб, асбестовых плит, а также по производству асбестовых кровель в Варзобском районе, исходя из наличия месторождения асбеста, открытого среди палеозойских пород.

Месторождения фосфоритов в основном расположены в районе горного хребта Гиссара (Зидди). Шахта Зидди состоит из 8 фосфоресцирующих слоев, толщина каждого слоя составляет 1 метр и более. Общий запас составляет 2 млн тонн, а среднее содержание оксида фосфора 8,2%. На базе этого рудника возможно строительство завода по производству минеральных (фосфорных) удобрений в Варзобском районе, который будет обеспечивать большую часть земель страны различными фосфорными удобрениями из вышеперечисленных природных минеральных продуктов.

Исследования показывают, что природные ресурсы являются основным источником жизни и основным средством производства. Одной из главных проблем на сегодняшний день является рациональное использование природных ресурсов региона.

Использование природных ресурсов в производстве и определение их влияния на развитие и развертывание производства требует дополнительных мер. В современных условиях всем соответствующим организациям следует приложить усилия для определения путей привлечения природных ресурсов и их влияния на развитие и развертывание производства в зависимости от отдельных районов округа.

3. Анализ истории формирования народного хозяйственного Гиссарского экономического района позволил разделить ее на следующие периоды:

– высокий уровень развития отраслей экономики населения Гиссарского экономического района, соответствующие 1971-1990 годам. В этот период в городе Турсунзаде был построен алюминиевый завод, оказавший значительное влияние на экономическое развитие региона и страны. В целях развития машиностроительной промышленности в Душанбе были построены и введены в эксплуатацию заводы

«Текстильмаш» (производство ткацких станков), «Торгмаш» (спиртовые станки), холодильный и арматурный заводы.

– в ходе исследования выяснилось, что хлопководство в области началось в 1880 году, выращивался только хлопок, а в конце XIX-начале XX веков хлопководство в области получило полное развитие и стало экспортным продуктом области;

– в ходе исследований установлено, что начиная с 1913 г. началось внесение азотных удобрений, после чего урожайность обрабатываемых земель увеличилась вдвое;

– начиная с 1930 года в районе создавались колхозы и савхозы, что привело к прогрессу и эффективному использованию пашни и получению до двух урожаев в год с одного участка земли.

– с 2006 года общий объем производства составляет всего 65 процентов от периода 1991 года. Общее соглашение об установлении мира и национального примирения в Таджикистане (27 июня 1997 г.) стало одним из важных событий в дальнейшей организации экономического прогресса. Одним из важных достижений периода независимости области, является строительство автомобильных дорог Душанбе-Турсунзаде, Душанбе-Вахдат, Душанбе-Варзоб и тоннеля Истикляль, что полностью освободило область от коммуникационного кризиса.

4. Проанализировав современное состояние развития и размещения промышленных отраслей Гиссарского экономического района, мы пришли к выводу, что, несмотря на достигнутые за 31 год независимости успехи, в промышленной сфере района остаются следующие проблемы:

– промышленные предприятия региона не могут воспользоваться возможностями, предоставляемыми членством в МТО, из-за несовершенства таможенно-тарифного регулирования. Например, таможенные стандарты на ввоз хлопчатобумажных тканей и ковров намного ниже, чем стандарты, предусмотренные МТО. Статистическая информация стран-партнеров показывает, что продукция реализуется на внутреннем рынке страны без сертификата соответствия и уплаты таможенной пошлины. Продукция ввозится в Таджикистан на развес, независимо от штук или пар. Это нарушает принципы здоровой конкуренции между импортной и отечественной продукцией;

– нехватка финансовых ресурсов промышленных предприятий и высокая процентная ставка банковских кредитов: банковская процентная ставка колеблется от 22% до 36% годовых, что выше среднего уровня рентабельности промышленных предприятий, и такой высокий уровень процентной ставки приводит к убыткам большинства предприятий.

– износ производственного оборудования и инфраструктуры, приводит к снижению качества продукции, большим затратам энергии, труда, материалов, снижению конкурентоспособности продукции на промышленном предприятии.

5. Из анализов экономико-географических особенностей и размещения сельскохозяйственных секторов стало ясно, что экономический район Гиссара богат пашнями, с которых можно собирать до двух урожаев в год.

Одним из основных факторов, влияющих на сокращение общей посевной площади, является исключение обрабатываемых земель из сельскохозяйственного цикла и перевод земель из одной категории в другую.

Снижение объемов производства сельхозпродукции обусловлено снижением цен на некоторые сельхозпродукции, отсутствием денежных средств, износом сельхозтехники, подорожанием минеральных удобрений, запасных частей к сельхозтехнике, горюче-смазочных материалов, продуктивность земель будет еще больше снижаться.

6. Анализы показывают, что 58,5% населения проживает в сельской местности в Гиссарском экономическом районе, что негативно сказывается на уровне обеспеченности населения. Количество небольших деревень очень велико, и более

80% населения занято сельским хозяйством. По численности населения Вахдат и Турсунзаде лидируют среди изучаемых административных районов.

Население региона размещено неравномерно, и на него большое влияние оказали его исторические и природные особенности, а также демографическая политика бывшего Советского Союза, развитие науки и техники, сферы услуг.

В ходе анализа данного вопроса можно сделать вывод, что обеспечение населения работой является одной из важнейших проблем региона.

Несмотря на то, что трудовые ресурсы в регионе с каждым годом увеличиваются, остается проблемой включенность населения в формальные профессии.

На наш взгляд, единственным путём решения данной проблемы, является поиск и создание рабочих мест для населения путем строительства трудоемких промышленных предприятий.

7. В ходе исследования выяснилось, что закономерный рост численности населения, рост безработицы, подорожание энергоресурсов и нерациональное использование земельных и водных ресурсов привели к увеличению цен на продукты питания, что можно считать началом производственных проблем в регионе.

В районе области предприятий по производству гипса, извести, кирпича и цемента в основе золы-сырца подходит для этой цели. В контексте строительства цементных заводов шиферно-кирпичный завод также имеет большое экономическое значение.

В пищевой промышленности области, несмотря на положительную динамику, предложение отдельных продуктов находится на низком уровне. Что касается обострения проблемы дефицита продовольствия в республике и мире, проявляется неполная самообеспеченность продовольствием, что создает возможные препятствия для внедрения продуктов питания в регион.

Водно-энергетические ресурсы малых рек составляют 10 % от потенциальных ресурсов области, в зависимости от текущего состояния рек Варзоб и Кофарниган в них возможно строительство 50 малых и средних ГЭС. Строительство НКО позволит обеспечить электроэнергией население, а в регионе будут построены новые энергоёмкие предприятия. Помимо производства электроэнергии, строительство гидроэлектростанций также способствует орошению земель, созданию рыбохозяйственных, рекреационных и туристических зон, борьбе с наводнениями и другим целям.

Помимо электроэнергетики, в Гиссарском экономическом районе также возможно развитие топливной отрасли.

Экономический район Гиссар богат золотом и редкими элементами, а их добыча и переработка способствует развитию экономического потенциала района. Например, перспективными считаются разработки Такобского полиметаллического рудника и золотых приисков Вахдат-Пакрутского района. Промышленная политика в развитии горнодобывающей отрасли должна быть связана не только с целью получения концентрата, но и с производством готовой продукции, даже с производством ювелирных изделий. Это позволяет отказаться от экспорта дешевых рудных концентратов и перейти на экспорт готовой продукции из драгоценных металлов. Самое главное, что при дальнейшем развитии научно-технической революции спрос на редкие металлы и полиметаллические элементы будет возрастать, а их цены на мировом рынке будут постоянно расти. Увеличение спроса на цветные металлы заставит в будущем построить металлургический комбинат рядом с указанными рудниками.

Без развития отечественной химической продукции невозможно добиться высокого развития сельскохозяйственного производства. Одной из основных характеристик медленного развития отраслей сельского хозяйства области и республики является недоступность и дороговизна а также низкое качество импортных минеральных удобрений. В целях обеспечения нужд района химической

продукцией необходимо и обязательно строительство завода по производству химической продукции на базе угольных шахт Зидди и Сайод.

На территории района обнаружено более 32 месторождений строительных материалов. На базе этих шахт целесообразно разместить строительство предприятия строительных материалов. Создание этого предприятия позволит части трудоспособного населения иметь работу, а также прекратить ввоз строительного камня по высоким ценам из-за рубежа. Использование местного сырья ведет к росту экономики региона.

8. Мы провели исследование современного состояния сельского хозяйства и выяснили, что в области хорошо развивается интенсивных сады и виноградники, в перспективе их региональное развитие увеличиваются из года в год. На основе выращивания виноградарства в области и в городах Турсунзаде, Гиссар и Шахринав строятся новые предприятия по промышленной переработке винограда, производству коньяка и вина, что является ответом на географические факторы. В результате мы можем развивать малые промышленные предприятия на базе садоводческих и виноградарских хозяйств в Турсунзаде, Гиссарском, Шахринавском и Файзабадском районах.

Если в регионе будут организованы все вышеперечисленные мероприятия, мы сможем начать экотуризм в городах Турсунзаде и Гиссар, а также в Шахринавском районе.

Принимая во внимание все элементы экотуризма, следует признать, что концепцию его развития можно признать одной из концепций развития сельской местности. Развитие экотуризма особенно полезно для регионов, где виноградарства специализируется, а виноделие играет важную роль в этой сфере туризма.

В связи с недостатком пашенных земель и многочисленностью населения и целесообразно организовывать на засушливых землях и в предгорьях целесообразно организовать садоводства и виноградарства при помощи методом создания террас.

9. При изучении экономико-географических проблем транспортного хозяйства Гиссарского экономического района можно прийти к следующему выводу:

- строительство автомобильной дороги вокруг города Душанбе для транспорта, движущегося с севера на юг страны, что позволит устранить проблемы с заторами на центральных дорогах города Душанбе.
- более быстрое завершение запланированного строительства железной дороги между Таджикистаном и соседними странами;
- строительство дополнительного аэропорта и дальнейшее обеспечение их государственными самолетами;
- снижение цены на нефть или переход на использование альтернативной энергии, с целью повышения уровня жизни жителей региона;
- строительство метрополитена в г. Душанбе, для улучшения ситуации с пассажирскими перевозками в регионе.

10. Изучение перспектив развития туризма и рекреации показало, что в нынешних условиях экономического района Гиссар, в будущем развитие сферы туризма и привлечение туристов может способствовать развитию района. и создание новых рабочих мест.

На этой основе для размещения производительных сил мы можем развивать в регионе промышленный туризм, выставочный туризм, агротуризм, экологический туризм села, который в основном зависит от развития промышленности и сельского хозяйства.

1. Промышленный туризм возможен только в безопасных для посетителей условиях. Мы можем начать эту туристическую отрасль в Душанбе, Турсунзаде, Гиссаре и Вахдате;

2. Агротуризм рассчитан на то, чтобы человек, уставший от города и его шума, пусть даже и ненадолго, искал пути и средства для достойного отдыха. Мы можем

продвигать этот вид туризма в регионах, специализирующихся на сельском хозяйстве, особенно в районах Шахринав, Файзабад, Рудаки, Гиссар;

3. Сельский экологический туризм - это вид культуры, который можно проводить во всех экономических районах Гисара, чтобы насладиться природной красотой и социально-экономическим развитием местного населения в окружающей среде.

Для достижения развития этих секторов туризма в регионе имеются следующие возможности:

– выгодное географическое положение, которое будет способствовать привлечению туристов;

– стабильное политическое и социально-экономическое положение региона, что может привлечь туристов;

– возможности развития рынка туристических услуг при эффективном использовании существующих туристических ресурсов и туристической инфраструктуры;

– привлечение иностранных и отечественных инвестиций для финансирования развития туристической инфраструктуры региона;

– развитие экономического потенциала за счет развития рынка услуг.

Степень достоверности результатов. Достоверность диссертационного исследования достигнута за счет использования общенаучных и специальных методов, анализа отечественных и зарубежных научных законов, изучения общей и специальной литературы по исследованиям и тезисов ряда ученых, отражающих современную научную точку зрения в размещение производительных сил.

Достоверность диссертационного исследования обусловлена также использованием обширной экспериментальной базы в виде различных статистических данных, обобщений материалов полевого опыта. Также результаты исследования научной диссертации являются достоверными, поскольку основаны на анализе материалов Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальный сайт www.president.tj и т.д.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание исследования соответствует паспорту специальности 25.00.24 – Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география, утвержденная решением Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан от 30 сентября 2021 года, №7.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследования. Личный вклад автора диссертации основывается на уровне научной новизны диссертационного исследования, научных тезисов, которые выносятся на защиту, а также научных статей, докладов, представленных на республиканских и международных научно-практических конференциях. Кроме того, способ написания, отчет о проблеме, стиль диссертации показывают личный вклад автора. Кроме того, предложения по совершенствованию размещения производительных сил в Гиссарском экономическом районе автор диссертации раскрывал в статьях и докладах, на республиканских и международных научно-практических конференциях.

Апробация и реализация результатов диссертации. Диссертация подготовлена и подлежит научному обсуждению на кафедре экономико-социальной географии факультета географии Таджикистана государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Основное содержание и выводы диссертации были опубликованы в статьях автора рецензируемых в журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан и других журналах, и сборниках.

Результаты диссертационного исследования были представлены диссертантом в виде доклада на следующих конференциях:

а) международный:

– «Пути и направления эффективного использования водных ресурсов

Таджикистана» – доклад на тему «Внутренние воды Гиссарской долины и пути их рационального использования». – Душанбе, 11.10.2018 г.;

– «Водная безопасность – основа устойчивого развития» – доклад на тему «Влияние стихийных бедствий на экономику местных сообществ Гиссарского ущелья». – Душанбе, 6-7.09.2022 г.

б) республиканские:

– «Значение развития внутреннего туризма» – доклад на тему «Роль антропогенных ландшафтов Гиссарской долины в развитии туризма и рекреации». – Душанбе, 14.03.2017 г.;

– «Рогун» – доклад на тему «История развития и энергетические перспективы Гиссарского экономического района». – Душанбе, 17.10.2019 г.;

– «Современные экологические проблемы чистой воды и ее вклад в устойчивое развитие общества» – доклад на тему «Изменение климата и его влияние на ледники Гиссарского экономического района». – Душанбе, 15.11.2020 г.;

– «Водные ресурсы: состояние, новые перспективы развития» – доклад на тему «Созидательные инициативы основоположника мира и национального единства – лидера нации в великой стройке века Рогун». – Душанбе, 05.04.2021 г.;

– «Двадцать лет изучения естественных, точных и математических наук» а также 80-летие профессора кафедры экономической и социальной географии Алишера Джураева на тему «Развитие естественных наук в Республике Таджикистан» – доклад на тему «Климатические условия и их влияние на водные ресурсы Зиддинской низменности». – Душанбе, 08.12.2021 г.;

– «Двадцать лет изучения естествознания, точных и математических наук» а также 80-летие профессора кафедры экономической и социальной географии Алишера Джураева на тему «Развитие естественных наук в Республике Таджикистан» – доклад на тему «Экономико-географические проблемы развития транспортных отраслей Гиссарского экономического района». – Душанбе, 08.12.2021 г.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее основному содержанию диссертантом опубликовано 14 научных статей, в том числе 8 в рецензируемых журналах и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, и 6 статей. в других публикациях.

Структура и объем диссертации. Диссертационное исследование состоит из перечня сокращений и (или) условных знаков, введения, трех глав, десят параграфов, выводы и рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, список литературы (источников), на которые основываются на целях, задачах и логике исследования. Общий объем диссертации составляет 177 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ)

В введении диссертационного исследования автором обоснована актуальность предмета исследование, степень изученности научной темы, связь исследование с программами (проектами) и научной тематикой, цель и задачи, объект, предмет, этап, место и период исследования, теоретические и методологические основы, эмпирические предпосылки, научная новизна и положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость диссертации определена, а также в нём предусмотрено степень достоверности результатов, соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя, апробация и применение результатов диссертации, публикации по теме диссертации, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации – «Экономико-географическое описание экономического района Гиссара» состоит из трех параграфов, и в его рамках, касающихся теоретических вопросов, использования природных ресурсов и истории организации отраслей экономики, экономического района Гиссара был предметом научных и практических исследований.

Первый параграф первой главы называется «Теоретико-методологические вопросы изучения размещения производительных сил» в котором рассматриваются вопросы, связанные с развитием и размещением производительных сил, хозяйственное значение, планирование развития народного хозяйства, развитие и управление промышленными отраслями района.

Автор отметил, что научное обоснование размещения производительных сил является важным инструментом экономического планирования. Одним из основных элементов понятия производительных сил являются трудовые ресурсы, обеспечивающие участие людей в общественном производстве, средства производства, средства труда и орудия труда.

Первый исследователь теории обучения и развития производственных комплексов Н.Н. Колосовский считается автором одной из своих известных работ «Производственно - территориальное сочитание (комплекс) в советской экономико географии», посвященной этой теме.

Начиная с 70-х годов прошлого века на проблему районирования были заняты И. В. Назаркулов, К. Ш. Джураев, Б.М. Хайдаров, Р. Хейдарова, М. Нурназаров и М. Рахмонов.

И. К. Назаркулов и Р. Хейдарова, в основном на тему формирования регионально-производственного комплекса Южного Таджикистана, К.Ш. Джураев по районированию Таджикистана, Б.М. Хейдаров о мелком районировании, М. Нурназарова по географии промышленности и формированию АПК и М. Рахимов провел исследование по формированию экономического района, его территориальному составу (промышленный комплекс, производственный уровень, промышленный район, узел и промышленные центры).

Экономическое развитие общества, размещение производительных сил и деятельность человека в большинстве случаев сильно зависят от влияния географической среды, условий и природных ресурсов. Природные условия, не участвующие непосредственно в материальном производстве, но без них невозможно существование производственного процесса. Благоприятные и неблагоприятные природные условия оказывают существенное влияние на экономическое развитие общества и жизнь человека.

По мнению автора, развитие экономики региона требует рационального размещения производительных сил, поскольку экономическая эффективность достигается при необходимости добычи, переработки промышленного сырья, производства продукции, перевозки продукции, найма рабочей силы, топливо, электричество и использование транспорта должны расходоваться меньше. В связи с этим одним из вопросов повышения эффективности производства региона является комплексная переработка природных ресурсов.

При изучении размещения производительных сил автор предлагает выявлять различные стороны экономических и экологических проблем и направлять развитие регионального производственного комплекса на решение вопросов взаимодействия природы и общества.

В целях развития полного производственного цикла следует предпринять усилия по сокращению ввоза товаров из других регионов и из-за рубежа, а также представить регион, как основного экспортера качественных товаров.

В рамках второго параграфа первой главы рассматривается «Географическое положение, условия и природные ресурсы района». В данном параграфе автором проведено научное исследование географического положения региона, природных ресурсов и потенциала природных ресурсов, значения их добычи.

Автор отмечает, что природные ресурсы являются важной частью природной среды и используются в процессе материального производства. Из них непосредственно производят промышленные и потребительские товары, электроэнергию и т.д. Природные ресурсы являются средством существования человека, и человек берет их у природы.

Также важно рациональное использование природных ресурсов и определение их влияния на развитие и размещение производства.

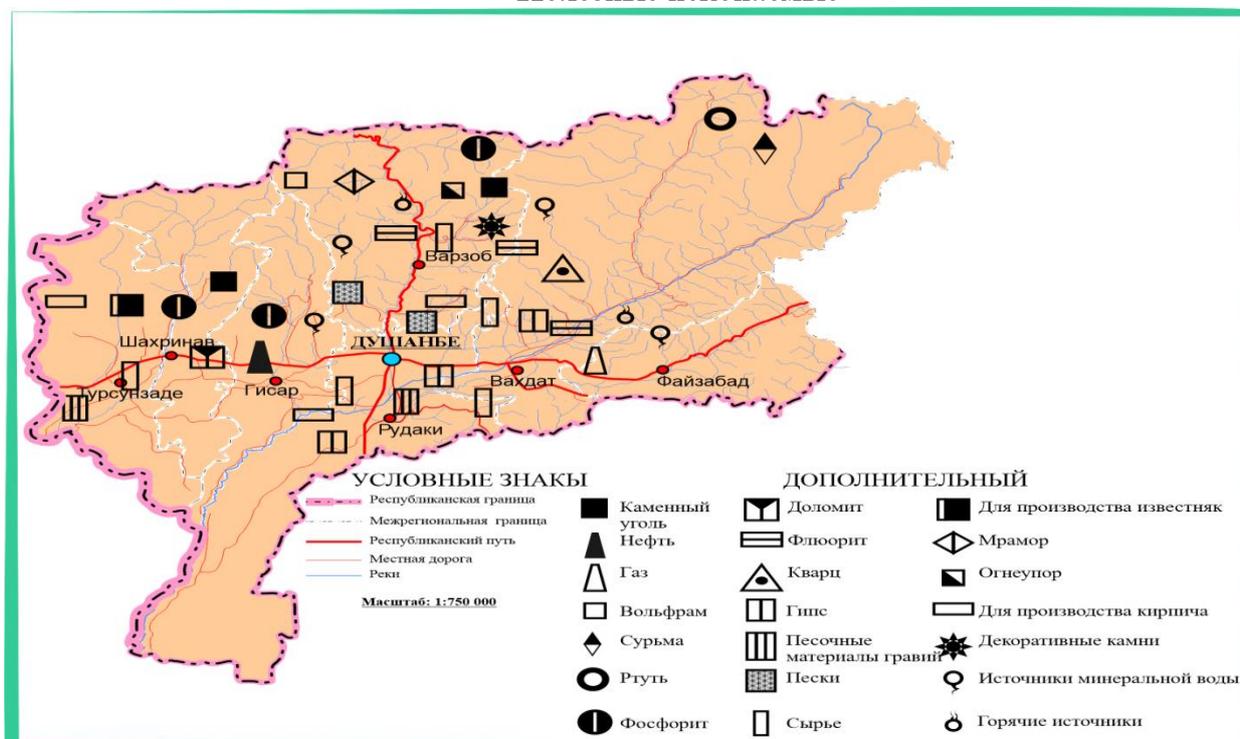
Исследования доказывают, что природные ресурсы являются основным источником жизни и считаются основным средством производства. Одной из главных проблем на сегодняшний день является рациональное использование природных ресурсов региона.

Экономический район Гиссар богат полезными ископаемыми, например: нефть, природный газ, уголь, вольфрам, ртуть, сурьма, декоративные камни, известняк, фосфорит, доломит, сырье для цемента, песок и гравий, флюорит, огнеупорная глина, мрамор, хрусталь, гипс, свинец, цинк. В регионе имеется 54 месторождений полезных ископаемых, но на базе неразработанных месторождений целесообразно строительство промышленных предприятий.

Следует отметить, что в настоящее время многие месторождения, содержащие промышленное сырье, работают неудовлетворительно или вообще не работают. С другой стороны, на том же уровне находятся и количество промышленных предприятий, некоторые из них непригодны.

Карта 1.

Полезные ископаемые

Источник: авторская подготовка на основе атласа Республики Таджикистан / Государственный комитет по землеустройству и геодезии Республики Таджикистан (Государственное унитарное предприятие «Фабрика карт». – Душанбе, 2021. – С. 6).

Аспектом исправления имеющихся недостатков, исходя из исследования автора, является привлечение природных ресурсов в производство и определение их влияния на развитие и размещение производства. Все соответствующие организации должны приложить усилия и определить пути привлечения природных ресурсов и их влияния в зависимости от отдельных районов и принять специальной долгосрочной стратегии полного использования природных ресурсов в регионе.

В третьем параграфе первой главы – «История формирования региональных отраслей экономики» речь идет об истории формирования региональной экономики в разные исторические периоды и перемещении региональных отраслей экономики.

Развитие экономики района переживало разные периоды. Археологи установили, что 40-50 тысяч лет назад на нынешней территории экономического района Гиссар жили

люди. В эпоху неолита (новый каменный век) нынешняя территория экономического района Гисар считался одним из самых заселенных центров Средней Азии.

В результате поисков археологов в регионе были обнаружены поселения людей, живших здесь 6-9 тысяч лет назад. Орудия труда человека в основном изготавливались из камня и имели свои особенности. Жители региона также использовали среди искусных изделий крупные и необработанные каменные орудия. С давних времен люди перешли от охоты, сбора различных растений и рыболовства к производству, пытались возделывать землю и приручать животных.

Вклад русских ученых М. А. Бубнова, Е.П. Денисова, Т.Г. Филимонова., В.В. Радилиловский, Н.М. Симакова., Л.Т. Пьянкова и др. очень велик.

В период Советского Союза были введены в эксплуатацию первые автомобильные и железные дороги и искусственный воздух. Именно во времена Советского Союза в регионе изучались природные ресурсы.

Таким образом, во времена Советского Союза была заложена основа для развития отраслей экономики жителей региона, а за годы независимости экономический район Гисар добился значительных успехов в этом отношении.

Проведя исторический анализ возникновения и развития отраслей экономики Гисарского экономического района, мы пришли к следующему выводу:

– в ходе исследования выяснилось, что хлопководство в области началось в 1880 году, выращивался только хлопок, а в конце 19-начале 20 веков хлопководство в области получило полное развитие и стало экспортным продуктом области;

– в ходе исследований выявлено, что с 1913 г. началось внесение азотных удобрений, после чего урожайность обрабатываемых земель увеличилась вдвое;

– начиная с 1930 года в районе были созданы колхозы и савхозы, что привело к прогрессу и эффективному использованию обрабатываемых земель и получению до двух урожаев с одной земли.

Вторая глава диссертации – «Экономические особенности – география, развитие и размещение производительных сил экономического района Гиссара» состоит из трех подглав. В данной главе проанализированы вопросы развития и передислокации производств, привлечения производительных сил в отрасли, переселения населения, трудовых ресурсов и проблемы их эффективного использования в регионе.

В первом параграфе второй главы – «Современное состояние развития и размещения производств в районе» речь идет о текущей ситуации с передислокацией производств районе.

Основание промышленных предприятий было создано в свете мудрой политики лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона, для достижения высшей стратегической цели страны - ускоренной индустриализации страны в республике и экономическом районе Гисар.

Процесс быстрой индустриализации страны требует правильного и рационального размещения производительных сил на основе различных экономических и географических законов.

Влияние демографического фактора очень велико при разворачивании производительных сил. Ведь в обществе она является не только фактором производства материальных благ, но и их потребителем. Этот фактор также учитывается при размещении сельскохозяйственных секторов. То есть размещение сельскохозяйственных отраслей должно способствовать не только использованию трудовых ресурсов, но и соотношению производства и потребления сельскохозяйственной продукции¹⁴.

В Гисарском экономическом районе в связано работают многие промышленные предприятия. Например, ОАО «Сомон - таҷҳизот «г. Душанбе производит более 300 наименований запчастей по заказу Таджикской алюминиевой компании «ТАЛКО».

¹⁴ См.: Мухаббатова Х.М., Диловаров Р.Д., Рахимов М.Р. Географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон (китоби дарсӣ барои донишҷӯёни донишгоҳҳои иқтисодӣ). – Душанбе, 2011. – С. 22.

Автор считает, что процесс ускоренной индустриализации страны может быть сопряжен с процессом рационального географического размещения производительных сил.

С другой стороны, в условиях перехода к рыночной экономике развитие экономики республики требует рационального размещения производительных сил в отдельных регионах, поскольку экономическая эффективность реализуется только при необходимости добычи, переработки промышленного сырья, производить продукцию, перевозить продукцию, привлекать рабочую силу, использовать топливо, электроэнергию и транспорт следует экономно.

Анализы показывают, что невозможно представить развитие района в XXI веке без промышленности, с другой стороны, промышленные предприятия Гиссарского экономического района не развились до необходимого уровня. Некоторые предприятия переживают экономический кризис и работают не на полную мощность. В основном это ряд предприятий легкой, пищевой, машиностроительной и стройматериалов. За этот период только цветной металлургии удалось сохранить свои позиции до 50%.

Карта 2.

Промышленность

Источник: авторская подготовка на основе атласа Республики Таджикистан / Государственный комитет по землеустройству и геодезии Республики Таджикистан (Государственное унитарное предприятие «Фабрика карт». – Душанбе, 2021. – С. 22-23).

За 31 год независимости было приложено много усилий для развития народного хозяйства, но высокие темпы прироста населения вызвали ряд проблем, которые, в первую очередь, привели к тому, что часть населения не была в полной мере обеспечен постоянной работой.

В ходе изучения истории организации и современного состояния экономики стало ясно, что в регионе есть много возможностей по переработке природных ресурсов для развития различных отраслей промышленности, но в любом случае должны быть построены предприятия, не наносящие вреда окружающей среде. Следует также предпринять усилия по ремонту неработоспособных предприятий с использованием современной техники за счет иностранных и отечественных инвесторов.

В рамках второго параграфа второй главы – «Экономико – географические особенности размещения отраслей сельского хозяйства». Автор указывает, что одним из основных элементов народного хозяйства, является сельское хозяйство. Основной задачей аграрного сектора, является обеспечение населения продовольственными товарами, а предприятий легкой промышленности и пищевых предприятий сырьем.

Поэтому автор отмечает, что опытные и профессиональные фермеры в регионе являются лидерами в вопросе рационального использования воды и земли, т.е. культуры землевладения, повышения урожайности, сбора 2-3 урожаев с орошаемых земель, и в направлении внедрения современных форм сельского хозяйства в стране.

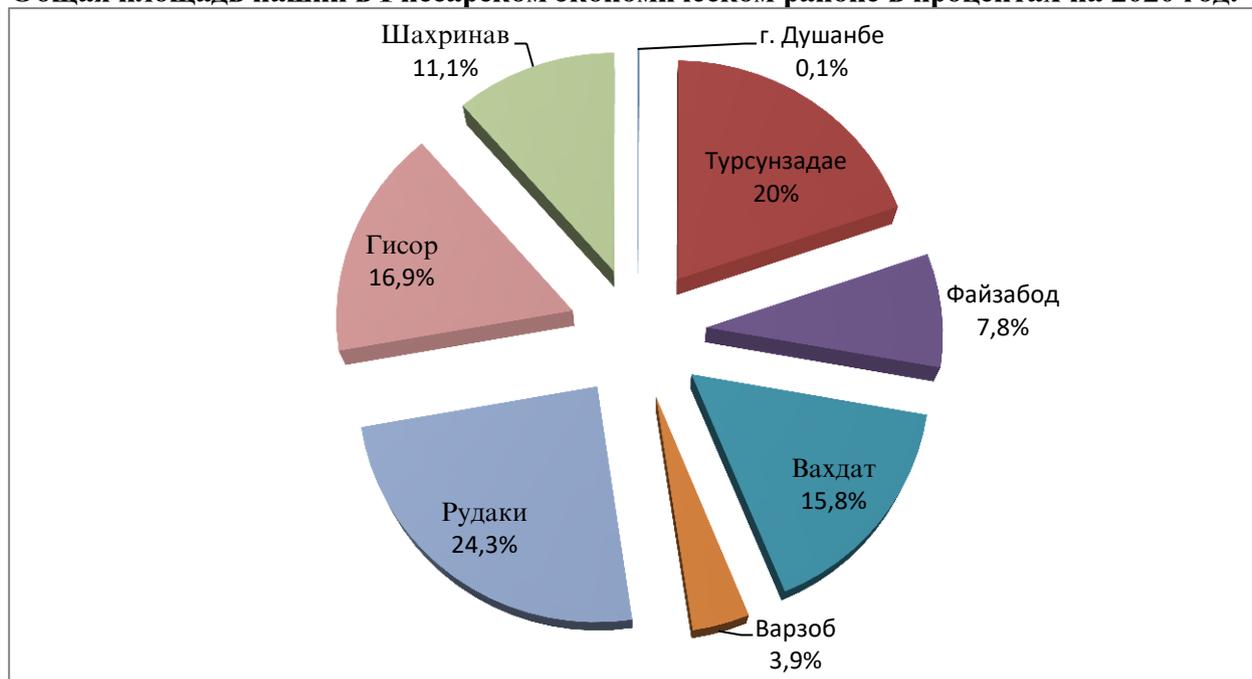
По результатам исследования определено, что аграрный сектор является одним из основных направлений развития экономики производственного района Гиссара, играет важную роль в социально-экономической жизни и обеспечении продовольственной безопасности района и республики.

В ходе анализа выяснилось, что экономический район Гиссара богат пашнями, и с гектара пашни можно собрать 2 урожая.

За 2015-2020 годы площадь сельскохозяйственных угодий в Гиссарском экономическом районе уменьшилась до 3987 га, или на 3,5%. В 2015 году площадь обрабатываемых земель во всех категориях хозяйств равнялась 112037 га, а в 2020 году этот показатель увеличится до 108050 га., так же уменьшилось¹⁵. Причиной сокращения пахотных земель является строительство жилых домов, административных зданий, школ и больниц, строительство новых заводов и фабрик. Еще одной причиной сокращения сельскохозяйственных угодий, является эрозия обрабатываемых земель и засоление.

Диаграмма 1.

Общая площадь пашни в Гиссарском экономическом районе в процентах на 2020 год.

Источник: авторская подготовка по материалам Агентства постатистики при Президенте Республики Таджикистан / Сельское хозяйство Республики Таджикистан. – Душанбе, 2021. – С. 71, 76, 96, 104, 112, 116, 120.

Одной из основных причин, влияющих на сокращение общей посевной площади, является исключение обрабатываемых земель из сельскохозяйственного оборота и перевод земель из одной категории в другую.

Снижение объема производства сельхозпродукции в основном связано со снижением цен на некоторые сельхозпродукции, отсутствием денежных средств,

¹⁵ См.: Агентии овори назди Президенти ҚТ / Кишоварзии ҚТ. – Душанбе, 2021. – С. 71.

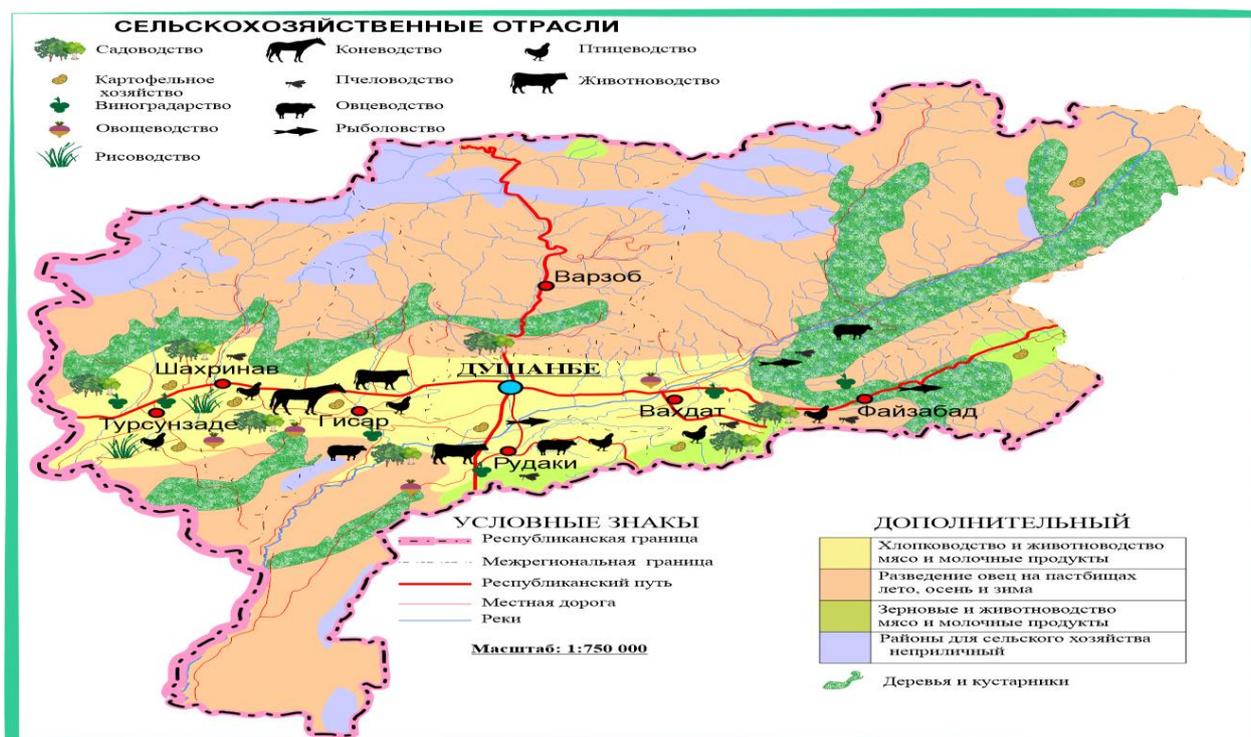
падорожанием минеральных удобрений, запасных частей, сельхозтехники, горюче-смазочных материалов, а если такая ситуация сохранится в дальнейшем, то продуктивность земель снизится еще больше.

В последние годы в составе земель сельскохозяйственного назначения Гиссарского экономического района произошел ряд изменений. Площадь хлопковых земель была уменьшена, а площадь зерновых и садовых угодий увеличена.

За 2015-2020 годы площадь овощеводческих угодий в области увеличилась на 39,9% (3919 га), площадь картофеля на 3,4% (1394 га). За этот период в Гиссарском экономическом районе площади возделывания хлопка сократились на 15,6% (570 га), хлопковых полей - на 57,8% (1102 га), кормов для животных - на 13,3% (893 га).

Карта 3.

Сельское хозяйство

Источник: авторская подготовка на основе атласа Республики Таджикистан / Государственный комитет по землеустройству и геодезии Республики Таджикистан (ГУП «Фабрика карт». – Душанбе, 2021. – С. 24-25).

Нестабильная динамика сбора плодов и винограда сильно зависит от весенних заморозков, которые в последние годы стали проблемой в стране. Несмотря на это, за последние несколько лет повысилась урожайность большинства сельскохозяйственных культур.

При изучении размещения отраслей сельского хозяйства в регионе, на наш взгляд, восстановление и улучшение системы орошения орошаемых земель, создание пастбищ для развития племенных хозяйств, увеличение поголовья чистопородного и высокопродуктивного скота, эффективное использование прилегающих участков, и снижение антропогенного воздействия на окружающую среду, являются лучшими путями развития сельскохозяйственных отраслей.

В третьем параграфе второй главы – «Население, трудовые ресурсы и проблемы их эффективного использования в условиях Гиссарского экономического района». В этом параграфе автор уделил серьезное внимание вопросу образования населения и трудовых ресурсов района, предпринял попытку определить уровень урбанизации и, в частности, обеспечить население работой и питанием.

В ходе изучения населения района стало ясно, что процесс урбанизации в городе Душанбе является значительным. Увеличивается количество людей, приезжающих в Душанбе на работу из разных регионов. С другой стороны, население неравномерно размещено на территории Гиссарского экономического района. Большое влияние на это оказали исторические и природные факторы. Большое влияние на расселение населения оказывает и демографическая политика бывшего СССР. Помимо этого значительное влияние на расселение населения может оказать развитие науки и техники и сферы услуг.

Карта 4.

Население

Источник: авторская подготовка на основе атласа Республики Таджикистан / Государственный комитет по землеустройству и геодезии Республики Таджикистан (ГУП «Фабрика карт». – Душанбе, 2021. – С. 18).

Сейчас население района быстро растет. Население в 2015 году равнялось 2418200 человек. В регионе проживало 28,2% населения страны (в 2015 г.). В 2020 году численность населения Гиссарского экономического района равнялась 2 698 600 человек, что составляло 28,4% населения республики. Наиболее густонаселенными административно районами являются Рудаки, Вахдат, Гиссар и Турсунзаде. Естественный прирост населения высок во всех административных районах области, как показано на диаграмме 2.2.1.

Анализы показали, что обеспечение населения рабочими местами является одной из важнейших проблем региона. Одним из путей решения этой проблемы является создание рабочих мест за счет строительства трудоемких промышленных предприятий.

Несмотря на то, что с каждым годом в регионе увеличиваются трудовые ресурсы, в связи с их постоянной занятостью возникают проблемы.

В регионе высока роль трудовой миграции в создании новых рабочих мест, повышении социального положения населения и, в связи с этим, снижении уровня бедности. Сейчас трудовая миграция является одним из основных источников дохода в семье, и регион по-прежнему нуждается в доходах от трудовой миграции.

Несмотря на рост промышленных предприятий области и улучшение экономических показателей, население по-прежнему не полностью обеспечено работой.

Диаграмма 2.

Источник: авторская подготовка по материалам Агентства постатистики при Президенте Республики Таджикистан / Регионы Республики Таджикистан. – Душанбе, 2021. – С. 18.

При изучении населения и трудовых ресурсов района создание трудоемких промышленных предприятий в городе Душанбе, Гиссарском, Турсунзадинском, Вахдатском, Рудаки и Шахринавском районах приведет к снижению численности трудовой миграции и снижению количества безработных в районе и станет основой устойчивого развития и эффективности труда во всех регионах.

Третья глава диссертации – «Перспективы развития, размещения производительных сил и рационального использования природных ресурсов в Гиссарском экономическом районе» состоит из четырех параграфов. В данной главе анализируются вопросы рационального использования природных ресурсов и его влияние в перспективе отраслей промышленности, перспективы сельского хозяйства, экономико-географические проблемы развития транспортного комплекса и перспективы развития туризма и рекреации.

В первом параграфе третьей главы проанализировано «Эффективное использование природных ресурсов и их влияние на перспективы развития отраслей промышленности региона». На наш взгляд, перспективы промышленности Гиссарского экономического района должны быть направлены на рациональное использование природных ресурсов, сырья и целевое использование трудовых ресурсов.

Одним из важных условий дальнейшего развития промышленных отраслей области является комплексная переработка полезных ископаемых и рациональное использование трудовых ресурсов.

Быстрое развитие промышленности и целевое использование природных ресурсов требует, прежде всего, своевременного удовлетворения спроса и расширения внешней торговли, строительства цементного завода и нескольких новых предприятий строительных материалов. При этом наличие сырья и востребованность его продукции являются первоочередной задачей развития предприятий по производству цемента. Эти виды сырья широко распространены в Гиссарском экономическом районе. Также

особое значение следует уделить развитию производства строительных материалов на основе местного сырья. В целом усиление целесообразно в сырьевой базе промышленных предприятий района, таких как Таджикский цементный завод, алюминиевый завод, алебастровый, известковый и кирпичный.

Основные проблемы, которые можно наблюдать в области энергетики в регионе, это отсутствие линий электропередачи, нестабильная регулировка напряжения, особенно в зимний период, необходимость ремонта оборудования электростанций, признанных нуждающимися реконструкции.

Выход из коммуникационной-энергетики дает возможность обеспечить стабильное и эффективное развитие всех систем топливно-энергетических комплексов региона.

В дальнейшем большое количество цемента и строительной продукции будет использовано для завершения строительных работ, таких как строительство гидроэлектростанций, водохозяйственное и дорожное строительство, укрепление берегов, жилищное строительство, промышленные, культурно-бытовые предприятия. Чтобы удовлетворить спрос и расширить внешнюю торговлю строительными материалами, необходимо производить строительные материалы. Важными факторами для создания и развития предприятий по производству цемента являются наличие сырья и спрос на него, что является условиями производства в экономическом районе.

При эффективном изучении природных ресурсов и их влияния на перспективы развития отраслей промышленности необходимо использовать опыт ведущих индустриальных стран мира и реализовывать государственную стратегию эффективной индустриализации страны, повышение конкурентоспособности промышленной продукции региона и совершенствование кредитно-финансовой политики для обеспечения различных отраслей экономики населения региона.

Второй параграф третьей главы посвящен «Перспективам развития подотраслей сельского хозяйства региона». Здесь отмечается, что развитие и прогресс сельского хозяйства для повышения уровня благосостояния возможно на основе изменений в его отраслях. Сельское хозяйство является одним из важнейших источников повышения уровня развития легкой и пищевой промышленности. Его рациональное формирование может в ближайшем будущем возродить и развить другие основные отрасли.

Основным направлением аграрной политики Гиссарского экономического района является планомерное расширение производства - потенциала земледелия, основанного на высокой культуре земледелия и животноводства с целью получения высоких урожаев.

Полноценное и рациональное использование земель играет важнейшую роль в успешном решении продовольственной программы района. В регионе мало пахотных земель, поэтому мы должны использовать их с умом. В области аграрная политика направлена на повышение эффективности использования пашни, рациональное размещение сельскохозяйственного производства, обеспечение населения продовольствием, снабжение промышленности сырьем, повышение уровня жизни сельского населения.

При изучении развития подотраслей сельского хозяйства необходимо наладить виноградарство, особенно в городах Турсунзаде, Гиссари, Шахринав создать новые предприятия по промышленной переработке винограда и производству коньяка и вина, которые должны быть реагировать на географические факторы. Также необходимо развивать малые промышленные предприятия на базе садоводческих и виноградческих хозяйств в Турсунзадинском, Гиссарском, Шахринавском и Файзабадском районах.

В третьем параграфе третьей главы – «Экономико-географические проблемы и возможности развития транспортной отрасли». Автор указывает, что транспорт является одним из основных элементов развития региона.

Считается, что основным фактором, влияющим на региональное формирование и размещение производства, является транспорт.

Отмечается, что успешная деятельность и развитие различных отраслей экономики в значительной степени зависят от работы транспорта. В свою очередь, большое влияние на транспорт оказывает уровень развития и эффективность экономической деятельности.

Транспорт

Источник: авторская подготовка на основе атласа Республики Таджикистан / Государственный комитет по землеустройству и геодезии Республики Таджикистан (ГУП «Фабрика карт». – Душанбе, 2021. – С. 26-27).

В Гиссарском экономическом районе в связи с гористым рельефом значительной части территории района основным видом транспорта считается наличие использования различных видов транспорта, особенно автомобильного.

Транспорт называют артерией каждой страны, по которой она осуществляет внутренние и внешние связи и способствует экономическому прогрессу. Транспортная система – это соединение разных видов транспорта в одном месте. Транспортная система Гиссарского экономического района включает следующие виды транспорта: железнодорожный, автомобильный, воздушный, трубопроводный и линии электропередачи.

При изучении экономико-географических проблем транспортного хозяйства Гиссарского экономического района мы пришли к следующему выводу:

Дорожная сеть области формировалась в особых условиях, которые влияют на современное состояние транспорта и возможности его дальнейшего развития.

При изучении транспортной сферы считаем, необходимым строительство автомобильной дороги вокруг города Душанбе для движения транспорта с севера на юг и с востока на запад. Для решения проблемы целесообразно строительство метро в Душанбе.

Четвертый параграф третьей главы посвящен «Перспективам развития туризма и рекреации». Отмечается, что значение и роль туризма в экономическом развитии страны, удовлетворении личных потребностей, а также взаимосвязь общественных отношений между странами является очень сложной задачей.

Развитие сферы туризма может быть обеспечено созданием современной инфраструктуры и представлением туристских активов.

Рельеф горной части экономического района Гиссара (Варзобское и Рамитское ущелье) чрезвычайно благоприятны для развития альпинизма и горнолыжного спорта.

Солнечных дней в области достаточно, что позволяет отечественным и иностранным туристам пользоваться регионами не только летом, но и весной и осенью. Особенно в условиях перехода к рыночной экономике наличие безработицы в горных районах вынуждает строить в этих районах новые туристические маршруты и заведения обслуживания. Для этого в Варзобе, Рамите и других местах открыты новые туристические маршруты, которые необходимо совершенствовать.

В дальнейшем для экономического развития Гиссарского экономического района целесообразно развивать туристско-рекреационную сферу.

Поэтому, на наш взгляд, развитие туризма и рекреации в том или ином регионе тесно связано с экономико-социальными, демографическими, культурными и политическими характеристиками.

Поэтому организация и развитие туризма и отдыха, строительство санаторно-курортных учреждений в этом регионе имеет экономическое, социальное и духовное значение.

Преимущества, которые необходимы для развития туризма в регионе, заключаются в следующем.

- важный природно-экологический, историко-культурный и рекреационный потенциал;

- наличие необходимых условий для развития различных видов туризма;

- организация массовых мероприятий и интересных планов по развитию туризма в регионе;

В изучении туризма и рекреации, на наш взгляд, необходимо усилить привлечение иностранных и отечественных инвесторов для финансирования развития туристической инфраструктуры, возможности развития различных видов туризма и развития экономического потенциала за счет развитие рынка услуг.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Факторы формирования и размещения производительных сил в течение длительного периода существования человеческого общества оказывают существенное влияние на формирование и развития экономических районов и трудовых ресурсов. Таким образом, можно прийти к следующему выводу.

1. Обоснованы теоретико-методологические вопросы изучения размещения производительных сил, различных социально-экономических аспектов, принципов организации и размещения сельскохозяйственного и промышленного производства, их адаптации к условиям рыночных отношений, что позволило их эффективное использование и правильное размещение производительных сил, и должны быть даны рекомендации в районы.

2. Экономическое развитие региона требует рационального размещения производительных сил. Можно добиться экономической эффективности при том, что деньги не тратятся на добычу, переработку промышленного сырья, производство и транспортировку продукции, найм рабочей силы, топлива, электроэнергии и транспорта.

3. Гисарский экономический район занимает одно из видных мест в республике по запасам полезных ископаемых, их добыче, переработке и использованию. Среди них большие запасы огнеупорной глины, угля, флюорита, каолинита, вольфрама, цинка, меди, висмута, кадмия, кварца (категории А+В) и других. В регионе развиты отрасли промышленности, которые работают на основе природных полезных ископаемых и в большей степени связаны с природными факторами [10–А].

В 2020 году по области 1717 млн кВтч электроэнергии, 0,2 тыс. тонн растительного масла, 0,5 млн банок консервов, 239,8 тыс. тонн цемента, 8 тыс. кубометров сборных железобетонных изделий, 3,0 млн кирпича, 7544 пары. носков, 6,7 млн квадратных метров ткани, 885,1 тыс. пар обуви, 4110 тонн мяса и 6,7 тыс. тонн молока.

4. Использование природных ресурсов в производстве и определение их влияния на развитие и развертывание производства требует дополнительных мер. В современных условиях всем соответствующим организациям следует приложить усилия для определения путей рационального использования природных ресурсов и их влияния на развитие и размышления производства в отдельных регионах округа [8–А].

5. В Гисарском экономическом районе развитие отрасли, работающие на основе природных полезных ископаемых и в большей степени связанные с природными факторами. Большинство месторождений промышленного сырья используются неудовлетворительно [10–А].

6. Развитие региона в 21 веке невозможно без развития важнейших отраслей промышленности. Промышленные предприятия Гисарского экономического района не развились до необходимого уровня. Некоторые из них переживают экономический кризис и не функционируют в полной мере. В такой ситуации находится большинство предприятий легкой, пищевой, машиностроительной промышленности и стройматериалов [6–А].

7. Из-за несовершенства таможенно-тарифного регулирования промышленные предприятия региона не могут использовать возможности, предоставляемые членством в МТО. Таможенные стандарты на ввоз хлопчатобумажных тканей и ковров значительно ниже стандартов, предусмотренных МТО. Статистические данные разных стран показывают, что продукция реализуется на внутреннем рынке страны без сертификата соответствия и уплаты таможенной пошлины.

8. Обеспечение населения рабочими местами является одной из важных проблем области. Одним из путей решения этой проблемы является создание новых рабочих мест за счет строительства трудоемких промышленных предприятий. Несмотря на то, что с каждым годом в регионе увеличиваются трудовые ресурсы, обеспечение их рабочими местами вызывает множество проблем. В регионе виден уровень трудовой миграции, отсутствие новых рабочих мест и уровень бедности, а трудовая миграция является одним из основных источников доходов населения. Известно, что район по-прежнему сильно зависит от доходов трудовых мигрантов [1–А].

9. Транспорт играет важную роль в развитии, размещении производительных сил и развитии экономики. Транспортная отрасль Гисарского экономического района была развита еще в годы советской власти, и район имеет регулярное сообщение со всей территорией республики. В 2020 году автомобильным транспортом было перевезено 85,8 % грузов, железнодорожным транспортом – 13,1 %, прочими видами транспорта – 1,1 %. Это свидетельствует о развитом состоянии транспортной сети области по сравнению с другими регионами республики.

10. Аграрный сектор считается одним из основных направлений развития экономики Гисарского экономического района и играет важную роль в социально-экономической жизни и обеспечении продовольственной безопасности района и республики. Одним из основных факторов, влияющих на сокращение общей посевной площади, является исключение обрабатываемых земель из сельскохозяйственного оборота и перевод земель из одной категории в другую [4–А].

11. Нестабильная динамика сбора плодов и винограда сильно зависит от ранних весенних заморозков, которые в последние годы стали проблемой в стране. Однако в последние годы рост урожайности большинства сельскохозяйственных культур был высоким.

12. Регулярный рост населения области, рост безработицы, подорожание электроэнергии и нерациональное использование земельных и водных ресурсов привели к подорожанию продуктов питания, что можно рассматривать как начало промышленных проблем в регионе [1–А].

13. В перспективе с целью завершения строительных работ, таких как гидроэлектростанции, водохозяйственное и дорожное строительство, укрепление берегов, жилищное строительство, промышленные, культурно-бытовые предприятия, будет очень большое количество цемента и строительных изделий, потребляется. Для удовлетворения спроса и расширения внешней торговли необходима строительная компания по производству строительных материалов. Наличие сырья и спрос на него являются важными факторами для создания и развития предприятий по производству цемента. Запасы сырья в Гисарском экономическом районе очень велики. Крайне важно развитие производства строительных материалов на основе местного сырья [5–А].

14. Использование туристско-рекреационного потенциала экономического района Гисар дает широкие возможности для решения многих экономических и социальных вопросов, существующих в районе. В первую очередь уменьшится количество безработных в районе [3–А].

Вышеуказанные рекомендации по передислокации производительных сил экономического района Гисар в будущем, несомненно, могут способствовать экономическому и социальному развитию района, его районов и городов, и в целом повысить вклад района в развитие экономика республики.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

На основании анализа экономико-географических особенностей производительных сил Гисарского экономического района, о котором говорилось выше, перспективы социально-экономического развития района должны быть

связаны с эффективным использованием природного сырья, энергии ресурсов и человеческих сил. Область обладает уникальными ресурсами тугоплавких глин, угля, флюорита, каолинита, вольфрама, цинка, меди, висмута, кадмия, кварца и др. В области развитие сельскохозяйственного производства с сырьевой базой для переработки продукции обеспечивает стабильное снабжение легкой и пищевой промышленности. Для достижения поставленных целей в диссертационном исследовании рекомендуются следующие первоочередные меры:

1. В целях развития полного цикла производства в район товаров, ввозимых из других регионов и из-за рубежа, он сократил ввоз этих товаров и ввел район в состав основного экспортера качественных товаров. Для этого необходимо выполнить следующие задачи:

– полное использование природных ресурсов, правильное перемещение промышленности, сельского хозяйства, туризма и торговли; специализация промышленности и сельского хозяйства региона; увеличение переработки природных ресурсов и создание новых промышленных предприятий за счет отечественных и иностранных инвесторов; восстановление неработающих предприятий за счет иностранных и отечественных инвесторов и оснащение их современной техникой; непосредственная деятельность государственных структур по разработке и реализации комплекса мер по повышению конкурентоспособности промышленной продукции на внутреннем рынке; принятие специальной долгосрочной стратегии эффективного использования природных ресурсов экономического района; использование опыта ведущих индустриальных стран мира и реализация государственной стратегии ускоренной индустриализации страны; повышение эффективности производств, переработки отечественной продукции и конкурентоспособности промышленной продукции региона; серьезный государственный контроль за конкуренцией отечественной и импортной продукции; защита внутреннего рынка от нелегальной, некачественной и вредной продукции; совершенствование кредитно-финансовой политики поддержки различных отраслей региональной экономики, разработка и внедрение механизма льготного кредитования приобретения современного оборудования; разработка и организация системы координации стратегического развития региона, по размещению производительных сил; внедрение системы демографического прогнозирования и размещения производительных сил в регионе; совершенствование системы междисциплинарного взаимодействия в пищевой, промышленной, транспортной отраслях, в целях обеспечения безопасности пищевых продуктов.

2. В сфере сельского хозяйства необходимо выполнить следующие работы:

– восстановление и улучшение системы орошения орошаемых земель, оросительных сетей и очистка стоков; освоение заброшенных земель; восстановление и повторное вовлечение в производство засоленных и заброшенных земель; эффективное использование приусадебных участков;

– организация пастбищ для развития племенных хозяйств района, улучшение состояния пастбищ в предгорьях и высокогорьях района; увеличить поголовье чистопородного и высокопродуктивного скота в регионе;

– увеличение производства сельскохозяйственной продукции должно обеспечиваться не только за счет экстенсивных факторов, но и за счет интенсивных факторов, повышающих урожайность сельскохозяйственных культур и продуктивность животноводства. Для реализации этой цели необходимо использование водных и земельных ресурсов, благоприятных природно-климатических условий региона, эффективное использование достижений науки и техники, опыта местного населения и модернизация сельскохозяйственных отраслей.

– снижение антропогенного воздействия на окружающую среду и установка современного оборудования для снижения негативного воздействия на окружающую среду.

3. Экономический район Гисар обладает большим количеством туристско-рекреационных ресурсов, и развитие этих отраслей не только поможет экономике страны, но и в перспективе может обеспечить благоприятные условия для населения страны вместо постоянной работы.

Для достижения развития сектора существуют следующие возможности:

– выгодное географическое положение, стабильное политическое и социально-экономическое положение региона, что может привлекать туристов; возможности развития рынка туристских услуг при эффективном использовании существующих туристских ресурсов и туристской инфраструктуры;

– привлечение иностранных и отечественных инвесторов для финансирования развития туристической инфраструктуры региона;

– развитие экономического потенциала за счет развития рынка услуг.

4. Гисарский экономический район имеет большие запасы сырья, трудовых ресурсов и благоприятные географические условия, что может способствовать развитию отраслей тяжелой, легкой и пищевой промышленности в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Организация современных предприятий с высокой технологией производства требует рабочих и высококвалифицированных инженерно-технических специалистов. В связи с этим необходимо принять практические меры по подготовке специалистов и рабочих для отраслей промышленности и сельского хозяйства, повышению их качества и уровня квалификации.

5. Для преодоления транспортных проблем региона необходимо провести следующие мероприятия:

– строительство автомобильной дороги вокруг города Душанбе для транспорта, движущегося с севера на юг страны, что позволит устранить проблемы в центральной части города. Это будет Душанбе; завершение запланированного строительства железной дороги между Таджикистаном и соседними странами;

– строительство дополнительного аэропорта и активизация деятельности государственных и частных компаний, оснащение их современными пассажирскими и грузовыми самолетами;

– переход на использование альтернативных источников энергии и экологически ответственного транспорта (эко транспорта) в пределах крупных городов региона, в целях улучшения экологического состояния региона;

– строительство метро в г. Душанбе для улучшения ситуации с пассажирскими перевозками в регионе.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1–А]. Ибодов, Ш.М. Захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои самаранок истифодабарии онҳо дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2018. – №5. – С. 103-108; ISSN 2413-5151.

[2–А]. Ибодов, Ш.М. Рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои саноат дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2018. – №2. – С. 137–141. ISSN 2413-5151.

[3–А]. Ибодов, Ш.М. Омилҳои дурнамои рушди туризм ва рекреатсия дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов., О.В. Гурукова. // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – №2 (2). – С. 85-88; ISSN 2707-9996.

[4–А]. Ибодов, Ш.М. Рушд ва ҷобачогузории соҳаҳои хоҷагии кишлоқ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми ДМТ. – 2019. – №3/1. – С. 98-103; ISSN 2413-5151.

- [5–А]. Ибодов, Ш.М. Самаранок истифодабарии сарватҳои табиӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2019. – №1 (1-2). – С. 26–31; ISSN 2707-9996.
- [6–А]. Ибодов, Ш.М. Ташабусҳои созидаи асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-пешвои миллат дар иншооти бузурги аср, Роғун. [Матн] / Ш.М. Ибодов., Д.А. Мирзомуддинов // Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2021. – №1 (3). – С. 107-112; ISSN 2789-0953.
- [7–А]. Ибодов, Ш.М., Наимов Ҳ. Таъсири офатҳои табиӣ ба иқтисодиёти ҷамомадҳои маҳаллии водии Ҳисор. [Матн] / Ш.М. Ибодов., Ҳ.Ф. Наимов // Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2022. – №2 (3). – С. 141-145; ISSN 2789-0953.
- [8–А]. Ибодов, Ш.М., Қаландаров, А.А., Раҳимов, Б.Э. Дурнамои рушди зерсоҳаҳои кишоварзӣ дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] Ш.М. Ибодов, А.А. Қаландаров, Б.Э. Раҳимов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. – №4 (16). – С. 80-86; ISSN 2707-9996.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

- [9–А]. Ибодов, Ш.М. Обҳои дохилии водии Ҳисор ва роҳҳои оқилона истифодабарии онҳо [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи «Роҳҳо ва самтҳои истифодабарии самаранокӣ захираҳои оби Тоҷикистон». – Душанбе, 2018. – С. 219-226.
- [10–А]. Ибодов, Ш.М. Нақши ландшафтҳои антропогенӣ водии Ҳисор дар рушди туризм ва рекреатсия [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Муҳимияти рушди туризми дохилӣ». – Душанбе, 2017. – С. 153-160.
- [11–А]. Ибодов, Ш.М. Таърихи рушд ва дурнамои энергетикаи ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «НБО – Роғун кафолати истиклолияти энергетикаи Тоҷикистон». – Душанбе, 2019. – С. 107-109.
- [12–А]. Ибодов, Ш.М. Тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба пиряхҳои ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои экологии имрӯзаи оби тоза ва саҳми он дар рушди устувори ҷомеа». – Душанбе, 2020. – С. 81-89.
- [13–А]. Ибодов, Ш.М. Проблемаҳои иқтисодӣ – географӣ рушди соҳаҳои нақлиёт дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ», инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2021. – С. 12-19.
- [14–А]. Ибодов, Ш.М. Шароитҳои иқлимӣ ва таъсири онҳо ба захираҳои оби пастхамии Зиддӣ [Матн] / Ш.М. Ибодов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ», инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2021. – С. 328-337.

АННОТАСИЯ

ба афтореферати диссертатсияи Ибодов Шухрат Махмадиевич дар мавзуи «Хусусиятҳои иқтисодӣ – географии рушд ва ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D060901 – Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ

Калидвожаҳо: кувваи истеҳсолкунанда, геоморфология, релеф, гидроэнергетика, сарватҳои минералӣ, захираҳои меҳнатӣ, шабакаи нақлиёт, хоҷагии қишлоқ, сәёхӣ, рекреатсия, этнотуризм, тақсмоти меҳнат, ҳаёати этникӣ, кувваи коргарӣ, сатҳи геологӣ, флораи регионалӣ, саноати химия.

Мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор иборат аст, ки инкишоф ва пешрафти аҳолии ноҳияи иқтисодии Ҳисорро оид ба рушди соҳаҳои истеҳсолӣ ва ғайри истеҳсолӣ, хусусан ҷобачогузори соҳаҳои саноат, аҳоли, захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои самаранок истифодабарии онҳо, ҷобачогузори соҳаҳои хоҷагии қишлоқ, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва таъсири он дар дурнамои соҳаҳои саноат, рушди соҳаҳои нақлиёт, дурнамои рушди сайёҳӣ ва рекреатсиониро фаро мегирад.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки дар асоси таҳлили ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда, омӯзиши амалияи истеҳсолот, маводҳои таърихӣ ҷобачогузори истеҳсолот, муайян намудани паҳлуҳои мухталифи истеҳсолот ҳамчун пешбарандаи ноҳия ва кишвар мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифта, тавсияву таклифҳо оид ба мукамал гардонидани истеҳсолот пешниҳод мегардад.

Навгонии илмии диссертатсия дар он ифода меёбад, ки диссертатсияи мазкур нахустин пажӯҳиши мукаммали илмӣ оид ба ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор ба шумор меравад. Пешниҳод ва хулосаҳо оид ба ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии равона гардидааст.

Диссертатсиониро усулҳои умумиилмии фалсафӣ ва махсуси географӣ ташкил медиҳад. Дар ҷараёни таҳқиқот усулҳои умумиилмии фалсафӣ, аз ҷумла категорияи фалсафии «мафҳум», «мақсад», «низом», «табиат», «моҳият» тавассути усулҳои таҳқиқи диалектикӣ ва материалистӣ муайян карда шуд. Бо истифода аз усул ва принципҳои умумиилмӣ дар диссертатсия мафҳумҳои илмии «мафҳуми ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда», «мақсади кувваҳои истеҳсолкунанда» ва «табиат ва моҳияти кувваҳои истеҳсолкунанда» таҳқиқ ва ошкор карда шудааст.

Илова бар ин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои таҳқиқоти хусусӣ, таърихӣ, картографӣ, моделсозии математикӣ, усули омӯрӣ, тадқиқоти – саҳроӣ, муқоисавӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дода шуда, тавассути он ҷанбаҳои таърихӣ- иқтисодӣ мавзуи баррасишаванда ва хусусан ҷобачогузори кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор бо дигар давлатҳои хориҷӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифт.

Натиҷаҳои таҳқиқот, хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо баҳри танзими кувваҳои истеҳсолкунандаи ноҳияи иқтисодии Ҳисори Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад боиси тақмили истеҳсолот ватанӣ гардад, дар амалия тартиби танзими кувваҳои истеҳсолкунанда дар ноҳияи иқтисодии Ҳисор дуруст татбиқ карда шуда, зимни фаъолияти истеҳсолоти минтақа ва ғайри истеҳсоли васеъ истифода гарданд.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Ибодова Шухрата Махмадиевича на тему «Экономическо – географическая особенность развития и размещения производительных сил Гиссарского экономического района» на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D060901 – Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география

Ключевые слова: производительная сила, геоморфология, местность, гидроэнергетика, полезные ископаемые, трудовые ресурсы, транспортная сеть, сельское хозяйство, туризм, рекреация, этотуризм, разделение труда, этнос, рабочая сила, геологический уровень, региональная флора, химическая промышленность.

Предметом диссертационного исследования является размещение производительных сил в Гиссарском экономическом районе, развитие и продвижение населения Гиссарского экономического района на развитие производственной и непроизводственной отраслей, особенности размещения производств, населения, трудовые ресурсы и проблемы их эффективного использования, размещение сельскохозяйственных отраслей, рациональное использование природных ресурсов и его влияние на перспективы отраслей промышленности, развитие транспортных отраслей, перспективы развития туризма и рекреации.

Целью диссертационного исследования является то, что на основе анализа размещения производительных сил, изучения производственной практики, исторических материалов, размещения производства, выявления различных аспектов производства как лидера региона и страны, она будет подвергнута научному анализу, и будут представлены рекомендации и предложения по совершенствованию производства.

Научная новизна диссертации выражается в том, что данная диссертация является первым комплексным научным исследованием размещения производительных сил в хозяйственном экономическом районе Гиссара. Предложения и выводы по размещению производительных сил в экономическом районе.

Диссертация состоит из общеполитического и специального географического методов. В ходе исследования через методы диалектико-материалистического исследования были выявлены общенаучные философские методы, в том числе философские категории «понятие», «цель», «система», «природа», «сущность». С использованием общенаучных методов и принципов в диссертации исследованы и раскрыты научные понятия «концепция размещения производительных сил», «назначение производительных сил» и «природа и сущность производительных сил».

Кроме того, в диссертационном исследовании использовались методы частных, исторических, картографических, математического моделирования, статистических, полевых, сравнительных и др. исследований, посредством которых предметом рассмотрения являются историко-экономические аспекты, особенности местонахождения производительных сил в экономическом районе Гиссара подвергся научному анализу с другими зарубежными странами.

Содержит результаты исследований, научные выводы и предложения по регулированию производительных сил Гиссарского экономического района Республики Таджикистан. Результаты диссертационного исследования могут привести к совершенствованию отечественного производства, на практике порядок регулирования производительных сил в Гиссарском экономическом районе может быть правильно применен и широко использован в ходе региональной производственной и непроизводственной деятельности.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation Ibodov Shukhrat Makhmadievich on the topic «Economic and geographical features of the development and distribution of productive forces in the Gissar economic region» for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctor in the specialty 6D060901 – Economic, social, political and recreational geography

Key words: productive force, geomorphology, terrain, hydropower, minerals, labor resources, transport network, agriculture, tourism, recreation, enotourism, division of labor, ethnos, labor force, geological level, regional flora, chemical industry.

The subject of the dissertation research is the placement of productive forces in the Gissar economic region, the development and promotion of the population of the Gissar economic region for the development of manufacturing and non-manufacturing industries, the features of the location of industries, the population, labor resources and problems of their effective use, the location of agricultural industries, the rational use of natural resources and its influence on the prospects of industries, the development of transport industries, the prospects for the development of tourism and recreation.

The purpose of the dissertation research is that based on the analysis of the distribution of productive forces, the study of production practices, historical materials, the location of production, the identification of various aspects of production as the leader of the region and the country, it will be subjected to scientific analysis, and recommendations and proposals for improving production will be presented.

The scientific novelty of the dissertation is expressed in the fact that this dissertation is the first comprehensive scientific study of the distribution of productive forces in the economic region of Gissar. Proposals and conclusions on the distribution of productive forces in the economic region.

The dissertation consists of general philosophical and special geographical methods. In the course of the study, through the methods of dialectical materialistic research, general scientific philosophical methods were identified, including the philosophical categories «concept», «goal», «system», «nature», «essence». With the use of general scientific methods and principles, the dissertation explored and disclosed the scientific concepts of «the concept of the placement of productive forces», «the purpose of productive forces» and «the nature and essence of productive forces».

In addition, the methods of private, historical, cartographic, mathematical modeling, statistical, field, comparative and other studies were used in the dissertation research, through which the subject of consideration are historical and economic aspects, the location of productive forces in the economic region of Gissar was subjected to scientific analysis with others foreign countries.

Contains the results of research, scientific conclusions and proposals for the regulation of the productive forces of the Gissar economic region of the Republic of Tajikistan. The results of the dissertation research can lead to the improvement of domestic production; in practice, the procedure for regulating the productive forces in the Gissar economic region can be correctly applied and widely used in the course of regional production and non-production activities.